

LAUREA
AMMATTIKORKEAKOULU
Yhdessä enemmän

Varhaiskasvattajien opas viisivuotiaiden lasten tunnekasvatuksesta

Anniina Kemppainen
&
Klaara Sundman

2018 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Anniina Kemppainen &
Klaara Sundman
Sosiaalialan koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Toukokuu, 2018

Varhaiskasvattajien opas viisivuotiaiden lasten tunnekasvatuksesta

2018

Virhe. Tiedostossa ei ole määritetyn tyylistä tekstiä.

48

Omaehtoisten kokemustemme mukaan varhaiskasvatuksessa ei jää tarpeeksi aikaa lapsen tunteiden huomioonille ja käsittelylle yhdessä lapsen kanssa. Opinnäytetyön tuloksena syntyi varhaiskasvattajille suunnattu opas, jonka tarkoituksena on tukea viisivuotiaiden lasten tunnekasvatusta päiväkodin arjessa. Työn kautta pyrittiin lisäämään varhaiskasvattajien tietoisuutta tunnekasvatuksesta ja tarjoamaan satujen ja tunnevärityskuvien lisäksi erilaisia menetelmiä, joilla toteuttaa tunnekasvatusta käytännössä. Työn päätavoitteena oli luoda viisivuotiaille lapsille sopiva tunnekasvatuskokonaisuus, joka on helppokäyttöinen ja käytännöllinen, jotta jokainen varhaiskasvattaja voi halutessaan käyttää sitä.

Opinnäytetyössä tukeudutaan tietoperustaan, joka käsitteli työllemme keskeisiä teemoja, kuten tunteet, tunne-elämän kehitys, tunnekasvatus sekä työssä määritellään tunnekasvatuksen toteutumista varhaiskasvatuksessa. Keskeisenä teemana työssä oli myös viisivuotiaiden lasten kehitys ja tunne-elämään vaikuttavat tekijät. Lisäksi työssä tuodaan esille narratiivisuuden, satujen ja kuvataidekasvatuksen kautta toteutettavaa tunnekasvatusta.

Opinnäytetyö on toiminnallinen ja se toteutettiin yhteistyössä Espoon kaupungin päiväkodin kanssa. Oppaan kahdeksasta tunnetilasta toteutimme kolme tunnetuokioina. Arviointi pohjautui yhteistyötä tekevän lastentarhaopettajan kanssa sekä lasten antamiin palautteisiin ja meidän henkilökohtaisiin havainnoiteihimme, sekä reflektointiin. Lapset tulivat tunnetuokioihin mielellään, olivat innokkaasti toiminnassa mukana ja he antoivat tunnetuokioista positiivista palautetta. Kanssamme yhteistyötä tekevä lastentarhaopettaja, joka oli kaikissa tunnetuokioissa mukana, arvioi tunnekasvatuskokonaisuuden toimivaksi, viisivuotiaita lapsia palvelevaksi ja hyvin päiväkodin arkeen soveltuvaksi. Tunnetuokiokertojen käytännön toteutuksen pohjalta tehtiin mallinnus, joka on liitteenä opinnäytetyössä.

Asiasanat: tunteet, tunnetaidot, tunnekasvatus, varhaiskasvatus, viisivuotias

Early childhood educators' guide to emotional education

2018

49

According to personal experience, early childhood education does not leave enough time to consider and treat a child's feelings together with the child. The result of this thesis was to draw up a guide for early childhood educators to support the emotional education of five-year-old children in day-care. The aim of the thesis was to raise the awareness of early childhood educators about emotional education and to provide different methods for emotional education, in addition to fairy tales and emotion colour images. The main aim of the thesis was to create an emotional education coaching package which is suitable for five-year-old children. The package is easy to use and practical, so that every educator can utilise it.

The thesis is supported by the theoretical framework dealing with central aspects of the thesis such as emotions, emotional development and emotional education. In addition, the realization of emotional education in early childhood education is dealt with. The main theme of the thesis was also the factors affecting the development and emotional life of the five-year-old children. In addition, the study presents narrativity, fairy tales and emotional education through visual art education.

The thesis is functional and was carried out in co-operation with the day care center in Espoo. Out of the eight emotional states of the guide three emotion activities were carried out. The assessment was based on the feedback of the cooperative kindergarten teacher and children as well on our personal observations and reflection.

The kids were happy to participate in the emotional education activity sessions and were eager to be involved. They also gave us positive feedback on the activities. The kindergarten teacher who worked with us was involved in all our emotion activities and she estimated that the whole emotional education activity and its content was functional, serving children and it was well-suited to day care. Based on the practical implementation of the activity sessions, a modelling was conducted, and it is attached in this thesis.

Keywords: emotions, emotional skills, emotional education, early childhood education, five-years-old

Sisällys

1	Johdanto	7
2	Opinnäytetyön lähtökohdat ja tavoitteet	8
2.1	Opinnäytetyön lähtökohdat ja aiheen valinta	8
2.2	Yhteistyökumppanit opinnäytetyössä	9
2.3	Sisällön kuvaus	9
2.4	Työn tavoitteet.....	9
3	Tunnetaitojen kehittyminen.....	10
3.1	Mitä tunteet ovat?	10
3.2	Tunnetaidot ja tunne-elämän kehittyminen	11
3.3	Tunnekasvatus.....	14
3.4	Tunnekasvatuksen toteutuminen varhaiskasvatuksessa.....	15
4	Viisi vuotiaiden lasten kehitys ja tunne-elämään vaikuttavat muut tekijät	16
4.1	Persoonallisuuden kehitys	16
4.2	Sosiaalinen kehitys.....	17
4.3	Kognitiivinen kehitys	18
5	Muita tekijöitä joilla on vaikutusta viisi vuotiaiden lasten tunne-elämän kehitykseen	19
5.1	Lapsen läheiset ihmiset ja kasvatus	19
5.2	Kiintymyssuhde	20
5.3	Kulttuurinen tausta	21
6	Narratiivisuus.....	21
7	Sadun määrittely	22
7.1	Satujen merkitys lapselle.....	23
7.2	Tunteiden käsittely satujen kautta	24
8	Kuvataide kasvatus.....	25
9	Toteutus.....	27
9.1	Ensimmäinen toteutuskerta.....	30
9.2	Toinen ohjauskerta	31
9.3	Kolmas ohjauskerta.....	33
9.4	Palvelumuotoilu	34
10	Arviointi	37
10.1	Toiminnan arviointi	39
10.2	Lasten antama palaute.....	40
10.3	Lastentarhaopettajan antama palaute.....	42
10.4	Itsearviointi	43
10.5	Johtopäätökset ja jatkotoimintaehdotukset	44
10.6	Opinnäytetyön luotettavuus ja eettiset kysymykset.....	45

11 Pohdinta.....	46
Lähteet	48
Kuviot	55
Liitteet.....	56

1 Johdanto

Opinnäytetyön aihe valikoitui lasten ihmetyksen kautta päiväkodissa työskennellessä. Viisi vuotiaat ryhmän lapset keskittyvät hartaasti värityskuvien värittämiseen, kunnes eräs lapsi nosti katseensa värityskuvasta ja kysyi, että miksi värityskuvissa hahmot ovat aina hymyileviä. Keskusteltaessa lapsen kanssa hän tarkoitti, että värikuvan hahmot ovat onnellisia. Lapsen ihmetyks herätti meidät pohtimaan, että eikö värityskuvissa voisi esiintyä muitakin tunnetiloja. Tästä saatiin aihe opinnäytetyölle.

Erilaisia tunteita koetaan päivittäin ja ne ovat jokapäiväistä elämää. Tunteet vaikuttavat päätöksentekoomme ja usein niiden vallassa toimitaan. Tunteet ohjaavat elämäämme ja tekevät siitä merkityksellisemmän. (Helenius & Tuominen 2015, 1.)

Toteutimme toiminnallisen opinnäytetyön. Opinnäytetyön produktiona eli tuotoksena valmistui varhaiskasvattajien opas viisivuotiaiden lasten tunnekasvatuksesta. Opas sisältää käytännön menetelmiä tunnekasvatuksen tukemiseksi varhaiskasvatuksessa viisivuotiaille lapsille. Oppaalla haluttiin lisätä varhaiskasvattajien tietämystä tunnekasvatuksesta. Toiminnallisen työn kautta voitiin havainnollistaa päiväkodin työntekijöille, miten toteuttaa tunnekasvatusta viisivuotiaille lapsille. Opinnäytetyö tehtiin yhteistyössä Espoon kaupungin päiväkodin kanssa.

Opas sisältää kahdeksan tunnetta. Jokaisesta tunteesta on satu, jossa käsitellään tunnetilaa. Oppaan sadut kuvaavat yhteistyö päiväkodin arjessa tapahtuvia tilanteita. Ajatuksena oli, että lapsi pystyy helposti samaistumaan satujen kautta käsiteltävään tunnetilaan. Jokaisen sadun yhteydessä on tunnetilaan liittyvä värityskuva. Värityskuvan kautta lapsi voi nähdä millaiselta värityskuvan hahmo näyttää tuntiessaan erilaisia tunteita. Kallion, Kerolan & Kujanpään (2012) mukaan tunteet ovat asioita, joita on hankala käsitteellisesti kuvata. Tarinoiden ja kuvien avulla tunteita on mahdollista tehdä konkreettisiksi ja näkyviksi. Opas sisältää satujen ja värityskuvien lisäksi myös muita menetelmiä tunnekasvatuksen toteuttamisesta.

2 Opinnäytetyön lähtökohdat ja tavoitteet

Opinnäytetyön aihe tuli työelämästä, eli se oli käytännönläheinen. Aiheen valintaan vaikutti havaintojemme mukaan aiheen ajankohtaisuus ja siitä kiinnostuminen.

Oppinäytetyö rakentui teorian tiedosta ja käytännön toteutuksista, joista luotiin varhaiskasvatustajien opas. Opinnäytetyötä ohjasivat tavoitteet.

2.1 Opinnäytetyön lähtökohdat ja aiheen valinta

Kemppinen (2000, 2) on todennut, että lapsilla sekä nuorilla on yhä enemmän tunne-elämän ongelmia kuin aikaisemmin. Tämän johdosta pohdittiin kuinka varhaiskasvatuksessa voisi ohjata ja tukea lapsia parempaan tunneilmaisuun. Kun lapsi oppii tunnistamaan tunteitaan ja nimeämään niitä, ei hänen tarvitse ilmaista tunteitaan epätoivo tulla tavalla, kuten aggressiivisesti. Tunteiden tunnistamisen ja nimeämisen avulla lapsi voi kertoa tunteistaan puhumalla ja hän selviytyy hankalista tilanteista keskustelemalla. Tunteiden hallinnan säätely kehittyä oppimisen seurauksena. (Laine 2005, 67.)

Toimintamalleja tunnekasvatuksesta, jotka ovat suunnattu varhaiskasvatukseen, löytyi paljon, esimerkiksi nalle-kortit ja askeleittain -materiaali. Tutustuessamme eri toimintamalleihin huomattiin, että sadun ja värityskuvien kautta ei ollut kehitelty vielä toimintamallia tunnekasvatukseen. Tämän vuoksi haluttiin luoda uusi tunnekasvatus-toimintamalli, jossa sadun kautta tutustutaan tunteeseen ja värityskuvalla konkretisoidaan tunnetta. Lisäksi kehittämässä uudessa toimintamallissa on paljon erilaisia harjoitteita, jolloin varmasti kaikki lapset hyötyvät siitä, esimerkiksi liikunnalliset harjoitteet voivat sopia paremmin toisille, kun taas toiselle sadun kuuntelu. Tämän tunnekasvatuskokonaisuuden myötä pyritään tunneälykkäämään päiväkotiarjen tavoitteluun. Yhteistyötä tekevä lastentarhaopettaja toivoi helposti lähestyttävää työmenetelmää, sillä päiväkodin arjessa harvemmin löytyy ylimääräistä aikaa uuteen asian perehtymiseen. Varhaiskasvatustajien oppaan tarkoituksena on lisätä varhaiskasvatustajien tietoisuutta tunnekasvatuksesta viisivuotiaille lapsille ja tehdä aiheesta helposti lähestyttävä.

2.2 Yhteistyökumppanit opinnäytetyössä

Opinnäytetyö tehtiin yhteistyössä erään Espoon kaupungin päiväkodin kanssa. Opinnäytetyön aiheen valinnan jälkeen tiedusteltiin päiväkodin eräältä lastentarhaopettajalta kiinnostusta lähteä yhdessä kokeilemaan ja luomaan uutta tunnekasvatuksen toimintamallia. Hän kiinnostui aiheesta ja järjesti meille ryhmän, jossa pääsimme ohjaamaan ja kokeilemaan kehitetyn oppaan tunnekasvatuksen menetelmiä. Valmis tuotos annettiin lastentarhaopettajalle, jotta hän voi käyttää tätä lasten kanssa jatkossa.

Yhteinen ystävämme Erja Luukkonen on kuvataiteellisesti hyvin lahjakas. Hän innostui kuullessaan opinnäytetyön aiheen ja Erja toimii tuotoksen värityskuvien kuvittajana.

2.3 Sisällön kuvaus

Opinnäytetyö oli toiminnallinen, sillä siinä yhdistyivät käytäntö ja teorian tieto. Työn kautta haettiin osoittaa oma asiantuntijuus ja kehittää uuden toimintamallin kautta laadukasta varhaiskasvatusta. Teoriatiedossa käsiteltiin viisivuotiaan lapsen kehitystä ja kehitykseen vaikuttavia tekijöitä, sillä lapsen kehityksen eri alueet vaikuttavat myös tunne-elämän kehitykseen. Tieto rajattiin viisivuotiaisiin lapsiin, sillä tuotos suunniteltiin juuri heille. Teoriatiedon pohjana käytettiin kirjallisuutta, artikkeleita, internettiedostoja ja tutkimusjulkaisua jotka oli tehty samasta aiheesta. Opinnäytetyö tukee viisivuotiaiden lasten kanssa työskentelevien henkilöiden lisäksi meidän ammatillista kehitystämme varhaiskasvatuksen ammattilaisiksi.

Toiminnallisessa osuudessa käytiin havainnoimassa ryhmän viisivuotiaita lapsia, jotka toimivat tuotoksen pilottiryhmänä. Lasten havainnoinnin lisäksi keskusteltiin lastentarhaopettajan kanssa käytännön asioista. Tehtyjen havaintojen pohjalta ja keskustelussa nousseiden asioiden myötä koottiin opas, jonka tarkoituksena oli soveltua kaikille viisivuotiaiden lasten kanssa työskenteleville varhaiskasvatuksen henkilöstölle.

2.4 Työn tavoitteet

Työn tavoitteena oli luoda varhaiskasvattajille opas viisivuotiaiden lasten tunnekasvatuksesta, jossa oli menetelmiä tunnekasvatuksen toteuttamiseen päiväkodissa. Oppaasta luettiin lapsille tunteeseen liittyvä satu ja lapset saivat värittää sadun tunnetilaa kuvaavan värityskuvan. Lisäksi oppaassa oli muitakin toimintoja satujen ja värityskuvien lisäksi, joilla harjoiteltiin

tunnetaitoja. Tunnetuokioiden aikana tunteita nimettiin ja käsiteltiin värityskuvien ja leikkien avulla. Opinnäytetyön produktio eli tuotos oli varhaiskasvattajien opas tunnekasvatuksesta ja erilaisista menetelmistä viisivuotiaille lapsille, joita voi käyttää päiväkodissa.

Kuvilla on tärkeä merkitys erilaisissa tunneharjoituksissa. Tunteet ovat sinällään abstrakteja eli käsitteellisiä ja vaikeasta ymmärrettäviä. Kuvat konkretisoivat ja selkeyttävät tunteita. Tunteet voivat ilmentyä koko kehon reaktiona, käyttäytymisessä, ilmeissä ja eleissä. Kuvan avulla voidaan näkymättömästä tehdä näkyvä, mikäli kielellisessä kommunikoinnissa on puutteita, tarvitaan kuvaa kertomaan tunteista. Tunnekasvatuksessa voidaan käyttää myös satuja, tarinoita ja kasvatuksellista keskustelua, jos kielellinen kehitys sujuu. (Edu 2013.)

Työn aihe nousi lapsen kysymyksestä päiväkodissa. Tavoitteena oli tehdä tuotoksesta käytännönläheinen niin, että kaikkien varhaiskasvattajien olisi helppo ottaa se käyttöön päiväkodissa. Oppaan kokoamisen pohjalla käytettiin eri teoria lähteitä, kuvitusta, satuja, sekä omien havaintojemme pohjalta nousseita ideoita tunnekasvatuksen menetelmistä, sekä ohjaajan palautetta.

3 Tunnetaitojen kehittyminen

Tunteiden oppimisen, tunnistamisen ja nimeämisen kannalta, on jokaisen henkilökohtaisesti tunnettava eri tunteita. Tunteita ei voi opettaa tuokioiden tai kurssien avulla toiselle, jos ei ole kokemusta tunteen tuntemisesta.

3.1 Mitä tunteet ovat?

Emootiot eli tunteet ovat monimutkaisia ilmiöitä, joita voidaan tarkastella useasta eri näkökulmasta. Kun tunteita katsotaan subjektiivisesta näkökulmasta, ovat ne tällöin jokaisen henkilön omia tuntemuksia. Kyseiset tuntemukset saavat meidät tuntemaan tietynlaisilla tavalla, esimerkiksi onnellisuutta. Tunteet ovat myös biologisia reaktioita, jotka saavat ihmiskehon valmistautumaan ja toimimaan tarvittavalla tavalla, esimerkiksi nopeasti uudessa tilanteessa. Ihmisissä tunteet saavat aikaan erilaisia reaktioita, sillä niiden tarkoituksena on toimia reaktioiden ja toiminnan aikaansaajina. Lisäksi tunteet ovat sosiaalinen ilmiö, sillä kehonkieleemme, puheemme ja äänenpainomme kertoo muille ihmisille, (tästä pilkku pois) emotionaalisuudesta ja tunteesta jota tunnemme sillä hetkellä. (Reeve 2009,299; Nurmi 2013,24.)

Ihmiset kertovat tuntevansa joitakin tunteita muita tunteita useammin, niitä tunteita nimitetään perustunteiksi. Perustunteiden ajatellaan olevan yleismaallisia, sekä ne ovat syntyneet ihmisten lajinkehityksen ja evoluution myötä. Perustunteet ovat monimutkaisimpia tunteita. (Nummenmaa 2010, 33-34.)

Perustunteiden lisäksi ihmiset ovat kulttuurista riippuen oppineet kokemaan ja ilmaisemaan sellaisia tunteita kuten kateutta, häpeää ja nolostumista. Kulttuurin avulla opittuja sosiaalisia tunteita ovat muun muassa ylpeys, kateus, ujostuminen, häpeä ja halveksunta. Kyseiset tunteet ovat opittu katsomalla toisten ihmisten toimintaa eri tilanteissa ja kulttuurin muovavina. Sosiaalisten tunteiden katsotaan edesauttavan normien- ja arvojen oppimisessa sekä kulttuurin mukautumisessa. Sosiaaliset tunteet vaikuttava siihen miten toimimme ryhmässä. Lapset osaavat ryhmässä ollessaan verrata omaa toimintaansa suhteessa muihin. He ymmärtävät myös millaisia oletuksia muilla ihmisillä on heidän toiminnaltaan. (Nummenmaa 2010, 36-37, 173.)

3.2 Tunnetaidot ja tunne-elämän kehittyminen

Ihmiseltä edellytetään tunteiden ilmaisemista, jotta on mahdollista päästä irti tunnetulpista (Aalto 2000, 19). Kun yksilöllä on kyky havainnoida tunteitaan ja nimetä niitä, pystyy hän käsitellä ja hallita omaa käyttäytymistään. Omien tunteiden analysointi kuuluu tunnetaitoihin vahvasti ja analysoimalla tunteita huomioidaan itsessä tunteiden psyykkiset ja fyysiset vaikutukset (Saarinen & Kokkonen 2003, 43.) Toisten ihmisten kuunteleminen ja auttaminen on myös osa tunnetaitoja (Numminen (2005, 172).

Tunne-elämän kehitys alkaa jo hyvin varhaisessa vaiheessa lapsuudessa. Pieni vauva osaa jo lukea ihmisten kasvonilmeitä ja reagoida niihin. (Numminen 2005, 172.) Pieni lapsi ei kuitenkaan osaa vielä käsitellä omia tunteitaan tai niiden vaikutuksia, jonka vuoksi hänen tunne-elämä voi tuntua hyvinkin ailahtelevalta. (Wright & Oliver 1998, 27.)

Eri lähdeaineistojen mukaan ensimmäinen kieli ja merkkijärjestelmä vastasyntyneellä ovat tunteet. Vauva ei pysty viestittämään havainnoistaan vielä kirjallisesti, jonka vuoksi hän viestittää tunteitaan muun muassa elein, ilmein, itkullaan ja katseellaan seuraamalla. Hymyileminen ja itkeminen ovat varhaisimpia tunneilmaisuja, joita vauva ilmaisee. Vauva matkii aikuisen esittämiä ilmeitään kasvoillaan. Aikuisen ilmeissä esiintyvien yllätyksen, pelon ja surun välisen eron voi jo vastasyntynyt vauva tunnistaa ja hän osoittaa tämän ilmaisemalla samantlaisia ilmeitä. Vähitellen eleiden ja ilmeiden kautta vauva oppii, että näiden perusteella voidaan viestittää tunteista. Vauvan emotionaalisen kehityksen ja tunteiden säätelyn kehitykseen vaikuttaa äidin läsnäolo, halukkuus emotionaaliseen vuorovaikutukseen, sekä kasvojen ilmaisemat tunneviestit. Nämä ovat vauvalle tärkeitä koko kasvun ajan. (Nummenmaa 2010, 165-167; Kronqvist & Pulkkinen 2007, 86, 129; Airas 2005, 15-16.)

Ensimmäisen ikävuoden aikana lapset alkavat tarkoituksellisesti ilmaisemaan tunteitaan. Vauva pystyy ilmaisemaan kaikkia perustunteita puolen vuoden ikään mennessä ja kykenee tunnistamaan niitä myös muissa. (Novak 2002, 192.)

Ympäristön tuki ja siltä saatu palaute vaikuttaa lapsen tunteiden säätelyn ja käyttäytymisen kehittymiseen. Lapsi muovaa omia käsityksiään mahdollisuuksistaan vaikuttaa asioihin ja säädellä toimintojaan, sekä itseään olemalla vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. (Aro 2014, 268.) Valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman mukaan lapselle tulee luoda turvallinen, lapsen kehitystä, oppimista ja vuorovaikutusta tukeva oppimisympäristö. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 31.)

Aikuisen tehtävänä on toimia lapsen ulkoisena tunteiden säätelijänä, sillä pieni lapsi ei osaa vielä säädellä tunteitaan, vaikka hän kokee jo yksinkertaisia tunteita. Aikuinen arvioi mistä tunnetila johtuu ja pyrkii löytämään keinoja, joilla tunteen saa esimerkiksi häviämään. Tunteiden säätely siirtyy hiljalleen vanhemmilta myös lapsille heidän kasvaessa ja tunteidensäätelyjärjestelmä kehittyy. Lapsen puhumaan oppiminen on yksi tärkeistä vaiheista tunnesäätelyn kehittämisessä. (Nummenmaan 2010, 181; Webster-Stratton 2011, 247-248; Keltikangas-Järvinen 2000, 216.)

Lapsi ilmaisee tunteitaan toiminnallaan itkien ja potkien, ennen puhumaan oppimista. Lapsen tunteet ja halut tulevat tietoisien ajatuksen ja minä -mallin piiriin, kun hän oppii puhumaan ja ilmaisemaan myös tunteitaan kuvaamalla oloaan, halujaan ja tunteitaan. Huoltajien voi olla

haastavaa tunnistaa, mitä lapsi tarvitsee, sattuuiko häntä tai miksi hän on tyytymätön ja itkee, kun lapsi ei vielä kykene kommunikoimaan kielellisesti. Tietämättömyys voi myös aiheuttaa vanhemmassa huolta ja turhautumista. (Airas 2005, 24.)

Kun lapsi pystyy kertomaan omista tunteistaan kielellisesti, on myös tunnereaktioiden säätely tehokkaampaa. Lapsi voi siis viestiä tarpeitaan aikuiselle kielellisesti rauhoittuakseen. (Webster-Stratton 2011, 248.)

Nummenmaan (2010, 174) mukaan tunnetason nopeaan kehittymiseen johtaa kielen kehitys, joka tapahtuu nopeasti 2-3 vuoden iässä. Omien tunteiden käsittelyn lisäksi, kielen puhuminen ja sen ymmärtäminen mahdollistavat toistenkin tunteiden kielellisen käsittelyn. Leikkiesään lapsi heijastaa omia ja muiden tunteita leluihinsa, sekä keksittyihin hahmoihin puhumalla. Kielen avulla lapsi pystyy puhumaan myös tulevaisuudessa koettavista ja koetuista tunteista, sen hetkisen tunteen lisäksi. (Harris 2008, 321-322.)

Goleman (1997, 232, 325) kertoo, että vanhempien tunteiden hallinnan mallia seuraamalla ja vanhempien ohjeiden mukaan lapsi oppii aluksi perheessään, miten muut vastaavat lapsen tunteisiin, kuinka voi toimia eri tunteiden pohjalta sekä kuinka muissa voi havaita tunteita. Varhaiskasvatusiässä lapsessa herää itsensä vertaamisen sosiaaliset tunteet, kuten epävarmuus, kateus, ylpeys ja itsevarmuus. Nummenmaan 2010 (172-173) mukaan kun lapsi ymmärtää, että hän on yksilö muiden yksilöiden joukossa, hänen sosiaalisten tunteiden kehittyminen ja minä-käsitys on kehittynyt ja syntynyt.

Lapsen kyky hallita ja hillitä tunteenpurkauksia, sekä mielitekoja paranee kolmen vuoden jälkeen. Hänen käsityksensä tunteista ja niiden suotavasta ilmaisemisesta jäsentyvät ja lapsen mielenteoria kehittyy. Lapsi alkaa ymmärtää, että kaikilla on oma tietoisuus, ajatukset ja omat tunteet. Lapsi osaa mukauttaa omaa toimintaansa muiden lasten tarpeiden ja toiveiden mukaan. (Aro 2014, 268.)

Mitä järjestäytyneemmäksi lapsen toiminta ryhmässä muuttuu, lapsen pyrkimykset kontrolloida omaa käytöstään ja tunteitaan kasvavat. Voimakkaat tunteet saattavat herättää hämmennystä toisissa lapsissa ja tämän lapsi oppii varhaiskasvatuksessa. Ristiriitatilanteissa lapsen oma etu menee kuitenkin vielä edelle, sillä hänen omat tunteensa ovat kuitenkin vielä

niin pinnalla. Lapsi haluaa saada hyväksyntää muilta lapsilta ja tämä korostuu esikouluikässä, kun lapsen kiinnostus alkaa kohdistua vahvemmin saman ikäisiin lapsiin. (Aro 2011b, 27.)

3.3 Tunnekasvatus

Yleinen uskomus on, että tunteisiin itsessään ei voida vaikuttaa, mutta tunnekasvatuksella on iso merkitys tunteiden tiedostamisessa ja ilmaisemisessa. Lasten tunnekasvatus on ehdottoman tärkeää. Varhaislapsuus on hyvin otollista aikaa tunnekasvatukselle, sillä siihen ajoittuu yksi herkkyysvaihe tunne-elämän kehittymiselle. Huomion ja välittämisen osoittaminen ovat tunnekasvatuksen tärkeitä pilareita. (Kemppinen 2000, 3 & 139.)

Huttusen, Laakson ja Helmisen (2016, 15) mukaan jo pieni lapsi oppii tunnetaitoja seuraamalla toisten ihmisten kehon liikkeitä ja ilmeitä, sekä kuuntelemalla puheen voimakkuutta. Lasten tunnetaitoja tuetaan käyttämällä monipuolisia kasvojen ilmeitä. Puheessa käytetään tunteiden sanoittamista ja nimeämistä ja erilaisia tunnesävyjä. Edellä esitetyt tukevat tunnetaitojen lisäksi kielellistä ja sosioemotionaalista kehitystä.

Lapsille tunteet tulee nimetä niiden oikeilla nimillä, esimerkiksi ilo ilona ja kiukkukohtaus kiukkukohtauksena. Tunteiden oikeaa nimeämistä painotetaan koska, kun lasta hämmäntävä tunne saa nimen, tällöin lapsen on tulevaisuudessa helpompi ymmärtää, miksi tunne tuntui esimerkiksi ”perhosina vatsassa”. Tunteen hallinta helpottuu jatkossa, kun lapsi osaa nimetä ja sanoittaa tuntemuksensa, miltä kyseinen tunne oikein tuntuu. (Sinkkonen 2008, 104.)

Komi (5/2015, 18-19) kirjoittaa artikkelissaan psykologi Tiina Röningin kertovan lasten tunnekasvatuksen ja tunnetaitojen opetteluun vaativan aikuiselta suunnitelmallisuutta. Tunnetaitoja tulee harjoitella lasten kanssa erilaisten harjoitteiden kautta, jotka herättävät lapsessa paljon tunteita. Aikuisen tulee tukea lasta tunneharjoitteissa ja hänen tulee varata aikaa harjoitteluun, sillä tunnetaidot eivät tule hetkessä.

Vanhempien lisäksi kaikilla lasten kanssa tekemisissä olevilla aikuisilla on vastuu lapsen tunnekasvatuksesta. Lapsen saatua jakaa tunteita erilaisissa rooleissa olevien ihmisten kanssa, on hänellä edellytyksenä oppia säätämään omaa toimintaansa, sekä tunteita jatkuvasti muuttuvissa paikoissa ja tilanteissa. (Isokorpi 2004, 127.)

Mirja Könkkä (2018) muistuttaa varhaiskasvatuksen myönteisestä tunnekasvatuksesta väitöskirjassaan seuraavasti. Hän kertoo päiväkotimuistojen todennäköisesti liittyvän joiltain osin tunteisiin, esimerkiksi tuliko hyväksytyksi kavereiden taholta, kuinka mukavia leikit olivat, kuinka mahtava oli päiväkodin aikuinen joka myös välillä hassutteli, miltä tuntui huoltajien ikävä kesken päiväkotipäivän tai uskalsinko kertoa ruuan olevan pahaa. Lasten emotionaaliset tarpeet ja tunteiden kehitys ei ole muuttunut ikaikaisista totuuksista. Könkkä kertoo jokaisen lapsen kaipaavan ymmärretyksi ja kuulluksi tulemistä myönteisellä tavalla. Päiväkodin aikuisten tehtävänä on ymmärtää lasten tunnemallien muodostuminen, sekä turvata niiden positiivinen toteutuminen.

3.4 Tunnekasvatuksen toteutuminen varhaiskasvatuksessa

Lapsi viettää lapsuudestaan ison osan ajasta päivähoitossa, joten hän tuo luonnollisesti tunteitaan esille myös päiväkodissa. Lasten tunteiden ilmaisulle tulisi jokaisesta päiväkodista löytyä aikaa ja tilaa. (Peltonen & Kullberg-Piilola 2005, 15.)

Päivähoitossa ollessaan lapsi oppii erilaisia tunnetaitoja. Lasten ja aikuisten välisessä kanssakäymisessä lapsi oppii miten tulla toimeen toisten kanssa. Hän oppii myös sääntöjä; mikä on sallittua ja mikä ei. Lapset opettelevat päivähoitossa ollessaan tunnistamaan omia ja toisten tunteita, sekä nimeämään niitä. (Pihlaja & Viitala 2005, 218.) Isokorven (2004, 127) mukaan lapset oppivat tunnetaitoja päivähoitossa leikin kautta eniten, sillä sen avulla voi harjoitella tunteiden kokemista, tunnistamista ja tunteiden tuottamista muille.

Valitettavasti tunnekasvatus ei ole useassa päiväkodissa systemaattista. Tällöin tunnekasvatus jää pintapuoliseksi, kun sitä käytetään vain satunnaisesti esimerkiksi riitatilanteiden selvittämisessä. Tunnetaitojen on todettu olevan merkityksellisiä koko elämänhallinnan kannalta. Tämän vuoksi olisi tärkeää toteuttaa tunnekasvatusta järjestelmällisesti, suunnitellusti, arjen käytäntöihin sopivasti ja pitkäaikaisesti, sillä tunnetaidot eivät kehity hetkessä. (Isokorpi 2004, 136).

Mirja Könkkä (2018) toteaa väitöskirjassaan päiväkodin henkilökunnan pysähtyvän lasten emotionaalisten tarpeiden äärelle selkeästi harvemmin, kuin lasten toimintapyyntöjen pariin. Puolestaan tunteista puhuminen jäi harvemmalle tilanteissa, joissa päiväkodin henkilökunta huomasi lasten kokevan muun muassa epäreiluutta, surua ja syrjäytyneisyyttä.

Viikoittain toteutettu tunnetuokio tukee viisivuotiaiden lasten tunne-taitojen kehitystä. Tunnetaitoja voidaan harjoitella varhaiskasvatuksessa muun muassa satujen, leikin, musiikin ja taiteen keinoin (Marjamäki, Kosonen, Törrönen ja Hannukkala 2015, 25).

4 Viisi vuotiaiden lasten kehitys ja tunne-elämään vaikuttavat muut tekijät

Tässä luvussa tarkastellaan viisivuotiaan lapsen kehitystä ja kehitykseen vaikuttavia tekijöitä, sillä lapsen kehityksen eri alueet vaikuttavat myös tunne-elämän kehitykseen. Tieto rajattiin viisivuotiaisiin lapsiin, sillä varhaiskasvattajien opas suunniteltiin juuri heille.

Lapset ovat yksilöitä, joten kehitys tapahtuu kaikilla omaan tahtiin. Kehityksen alueet tullaan esittelemään yleisesti.

4.1 Persoonallisuuden kehitys

Viisivuotiaan lapsen toimintaa ohjaa vahvasti vielä mielikuvitus, mutta hän osaa jo erottaa mikä on totta ja mikä mielikuvituksen tuomaa tarua, esimerkiksi kyseisenä ikäkautena lapsilla on usein mielikuvituskaverit. (Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2018.)

Ihmisen ominaisia käyttäytymisen piirteitä kutsutaan temperamentiksi. Vastasyntynyt vauva omaa jo temperamentin piirteet, sillä temperamentin piirteet ovat tilanteesta ja ihmisen iästä riippumattomia. Ihmisten temperamentti ilmenee myös tunteiden ilmaisussa, sillä se vaikuttaa tyyliin jolla tunne tuodaan esille. Kaksi ihmistä jotka kokevat täsmälleen samaa tunnetta voi käyttäytyä tilanteessa aivan eri tavoin. Temperamentista johtuen esimerkiksi toinen voi ilmaista verbaalisti tunteensa voimakkaasti, kun taas toinen täsmälleen samaa tunnetta tunteva voi kätkeä tunteet sisälleen. (Keltikangas-Järvinen 2004, 37-39, 43.)

Viisivuotias lapsi käsittää jo millainen hän on, tätä kutsutaan minäkäsitykseksi tai minäkuvaksi. Minäkuva muodostuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa jo varhaislapsuudessa. Lapsen ollessa viisivuotias hänen minäkuvan kehitykseen alkaa vaikuttamaan jo muutkin ihmiset kuin vain läheiset, sillä hän pystyy jo käsitellä asioita muiden ihmisten näkökulmasta. Viisivuotias lapsi alkaa ymmärtää minkälaista käyttäytymistä häneltä odotetaan erilaisissa tilanteissa. Hän kykenee myös jo asettumaan erilaisiin rooleihin. (Keltikangas-Järvinen 2004,108.)

Viisivuotiaana lapsille kehittyy moraalikäsitys. Lapsi osaa pohtia hyvän, pahan, oikean ja väärän eroja, sekä hän ottaa kantaa mikä on oikeudenmukaista, esimerkiksi, jos sisarus saa enemmän karkkia kuin hän. Jos lapsi kokee häntä kohdeltavan epäoikeudenmukaisesti saattaa hän loukkaantua. Ominaista viisivuotiaalle lapselle on, että hän pelkää komentoa, sekä rangaistusta ja tämän takia toimii odotetulla tavalla. Aikuisilta lapsi odottaa varmennusta omille käsityksilleen, eikä halua niin sanotusti pettää aikuisen odotuksia. Lisäksi lapsi käsittää reiluiden perustuvan vastavuoroisiin palveluihin. (Karlíng, Ojanen, Sivén, Vihunen & Vilén 2009, 170-171.)

4.2 Sosiaalinen kehitys

Viisivuotias viihtyy muiden lasten seurassa ja nauttii aikuisen antamasta huomiosta. Viisivuotiailla voi olla jo hyviä ystäviä. Viisivuotiaan lapsen ystävyyssuhteet alkavat olla jo kestäviä, sillä sosiaaliset taidot ovat hioutuneet aiempaa taitavimmiksi, esimerkiksi viisivuotiaat osaavat jo neuvotella, joustaa tarvittaessa ja hieman kertoa jo tunteistaan sanoin. Sosiaalisten taitojen myötä ystävillä ei tule enää niin helposti riitaa kuin alle viiden vuoden iässä. Tosin riita voi syntyä pienestäkin asiasta ja tällöin väittely on voimakasta molemmin puolin. Kyseisessä iässä ystäviin haluttu vaikutus tehdään suurilla puheilla, leuhkimisen ja mahtailun kautta. Kavereiden mielipiteet ovat todella arvokkaita viisivuotiaalle lapselle ja usein ystävien mielipiteet vaikuttavat siihen mikä on hienoa ja mahtavaa. Erityisesti lapset ihannoivat vanhempia lapsia ja nämä saattavat toimia viisivuotiaille esikuvina. (Mannerheimin lastensuojeluliitto 2018.)

Pelit ja leikit, joissa on yksinkertaiset säännöt alkavat kiehtoa lapsia viiden vuoden iässä. Tosin pelin häviäminen voi tuntua lapselle suorastaan maailmanlopulta. Rooli- ja mielikuvitusleikit alkavat sujua viisivuotiailla lapsilla taidokkaasti. Kyseisiä leikkejä viisivuotiaat leikkivät

mielellään usein pienessä ryhmässä. Leikit saattavat kestää jo pitkiäkin aikoja. Leikin kautta lapset tutustuvat uusiin asioihin ja samalla myös itseensä. (Naantalin lastenneuvolan opas vanhemmille 5. ikävuosi.)

Viisivuotiaan lapsen kyky osoittaa myötätuntoa ja lohduttaa toista tarvittaessa kehittyy. Lapsen läheisten fyysinen läheisyys ja huolenpito antavat lapselle mielihyvän tunnetta. Fyysinen läheisyys luo hyvän pohjan kiintymyksen tunteelle. Hyvät mahdollisuudet lapsen empatiakyvyn kehitykselle tarjoaa yhteisö, kuten perhe joka pystyy tarjoamaan lapselle turvalliset tunteet. Puolestaan lapselle suunnattu läheisten ihmisten huolenpito luo pohjaa miellyttäville tunteille ja positiiviseen suhtautumiseen niin itseensä kuin muihinkin. (Kinnunen 2003, 108-109.)

4.3 Kognitiivinen kehitys

Ihmisen tiedollista kehitystä kutsutaan kognitiiviseksi kehitykseksi. Tämä pitää sisällään kielen, muistin, ajattelut, oppimisen ja havaitsemisen (Karling ym. 2009, 134). Viisivuotiailla lapsilla oppiminen kehittyy usein nopeasti, sillä heitä alkaa kiinnostamaan eri oppimisen alueet, kuten kirjaimet ja numerot, sekä he ovat kiinnostuneita kuulemaan pohdintoihinsa vastauksia. Osa viisivuotiaista lapsista oppii kirjoittamaan oman nimensä ja laskemaan jopa kymmeneen. Viisivuotiaiden tarkkuus on kehittynyt ja heistä on hauskaa lajitella ja vertailla esineitä eri ominaisuuksien mukaan, esimerkiksi he asettavat esineet suuruusjärjestykseen. (Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2017.)

Viisivuotias lapsi hallitsee pääasiassa äidinkielenensä perusrakenteet, sekä sen käyttöä koskevat säännöt. Lapsi tarvitseekin kieltä ajatusten, tunteiden ja sosiaalisen vuorovaikutuksen viestinnän välineenä. (Lyytinen, Korkiakangas & Lyytinen 2008, 105). Viisivuotias lapsi pystyy ilmaistamaan jo tarpeensa ihmisille joiden kanssa hän ei ole ennen kommunikoinut. Kommunikointi sujuu päätasoisesti hyvin viisivuotiaalla, sillä hän hallitsee jo yli kaksituhatta sanaa, joita voi käyttää kommunikoinnissa ja asian kerronnassa. Puhe saattaa kuitenkin välillä olla vielä epäselvää, sillä viisivuotias tarvitsee vielä paljon konkreettia. (Karling ym. 2009, 137). Viisivuotiaana lapsi usein innostuu erilaisista sanaleikeistä, loruista ja jaksaa kuunnella jo pitkiäkin satuja. Tyypillistä kyseiselle ikäkaudelle on myös uteliaisuus, sillä hän kyselee jatkuvasti jopa syvällisiä kysymyksiä ja selittää asioitaan. (Naantalin lastenneuvolan opas vanhemmille 5. ikävuosi.)

Lapsen muisti on viisivuotiaana jo kehittynyt ja hän voi muistaa tapahtumia jo useiden kuukausienkin takaa. Lisäksi lapsen on viiden ikävuoden myötä helpompi pohtia asioita tai ilmiöitä jotka eivät ole käsin kosketeltavissa (Naantalın lastenneuvolan opas vanhemmille 5. ikävuosi.)

5 Muita tekijöitä joilla on vaikutusta viisi vuotiaiden lasten tunne-elämän kehitykseen

Edellisten lisäksi on muita tekijöitä, joilla on vaikutusta tunne-elämän kehitykseen. Ne ovat lapsesta riippumattomia.

Lapsilla on eriarvoiset lähtökohdat elämään. Hallituksen lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma pyrkii pysäyttämään eriarvoistumiskehityksen.

5.1 Lapsen läheiset ihmiset ja kasvatus

Lapsena meistä jokainen syntyy johonkin perheeseen, sekä yhteiskuntaan. Emme pysty vaikuttamaan millaiset läheiset meille on annettu ja lapsena ovat vähäiset mahdollisuudet vaikuttaa oman elämän kulkuun.

Perheellä on keskeisiä tehtäviä, joita opettaa lapselle, esimerkiksi tunne-elämän hoitaminen ja vahvistaminen, sekä ihmissuhdetaitojen ja yhdessä elämisen opettelu. Lapsi oppii perheessä sosiaalisen elämän pelisääntöjä, kuten miten kysytään kauniisti. Lisäksi lapsi oppii valmiuksia toimia erilaisissa tilanteissa. Vastuun jakaminen perheen sisällä opettaa vastuun ottamista ja siitä huolehtimista. Käsitöksen ymmärtäminen mikä on oikein ja mikä väärin on myös tärkeä perheen tehtävä opettaa lapselle, jotta lapsi oppii tarkastelemaan omaa toimintaa. Perhe on ihmisen tärkein voimavara. (Jarasto & Sinervo 2000, 126-127.)

Huoltajia on monenlaisia ja niin on myös yhtä monta kasvatustyyliä. Vanhempien kasvatustyyliä on lapselle suuri merkitys. Diana Baumrindin tekemän 1960-luvulla tehdyn alkuperäisen

tutkimuksen mukaan on kolme eri kasvatustyyliä, ne ovat: määräävä, salliva ja auktoriteettiin perustuva. Määräävästi kasvatetut lapset ovat tottelevaisia, mutta eivät onnellisia. Puolestaan sallivalla kasvatustyyllillä kasvatetuilla lapsilla on vaikeuksia hallita omaa käyttäytymistään, heidän eivät ole onnellisia. Auktoriteetilla kasvatetuista lapsista on iloisempaa tulosta, sillä he ovat tyytyväisiä itseensä ja kanssakäyminen toisten kanssa on luontevaa. (Himberg, Laakso, Peltola, Näätänen & Vidjeskog 2000, 56.)

5.2 Kiintymyssuhde

Kiintymysdeteorian mukaan ihminen muodostaa voimakkaita tunnesiteitä toisiin ihmisiin. Vanhemman hoiva ja läheisyys on välttämätön pienelle vauvalle ja lapsella onkin tarve hakeutua vanhemman hoivaan. Lapsi kasvaa psyykkisesti tasapainoiseksi, kun hän on yhteydessä hänelle emotionaalisesti tärkeisiin ihmisiin. (Sinkkonen 2004, 1867.)

Useammassa lähteessä on kerrottu, että lapsen sosiaalisen kehityksen, sosiaalisten taitojen ja kognitiivisen kehityksen pohjana on turvallinen kiintymyssuhde. Turvallisessa kiintymyssuhteessa jossa lapsi on elänyt, ovat asiat tapahtuneet johdonmukaisesti ja lapsen ilmaistessa tunteitaan hoivaja on lähestynyt häntä myötätuntoisesti. Lapsen tarpeet tunnustetaan ja niihin vastataan sopivalla tavalla ja lapsi luottaa siihen. Lasta hoivataan ja hänestä huolehditaan, jotta hän tuntee olevansa merkityksellinen ja rakastettu. (Kronqvist & Pulkkinen 2007, 98-100; Sinkkonen 2004, 1867.) Kun kiintymyssuhde on turvallista ja välittävää, lapsen valmiudet sosiaaliseen kanssakäymiseen kehittyvät, hän oppii tunnistamaan ja hallitsemaan tunteitaan sekä hänen kielellinen kehityksensä rikastuu. (Keltikangas-Järvinen 2004, 183.)

Ylilääkäri Jari Sinkkosen (2004) mukaan vauvalla esiintyy biologisesti määräytyviä käyttäytymismuotoja, joita ovat esimerkiksi itku, suuntautuminen kohti hoitajaa, katsekontakti, hymy, takertuminen ja jokeltelu. Nämä toimivat viestinä hoitajalle. Tapa jolla hoitaja vastaa näihin viesteihin, esimerkiksi kuinka herkästi ja oikea-aikaisesti hän reagoi sekä vauvan kannalta oikealla tavalla, vaikuttavat heidän väliseen kiintymyssuhteen kehittymiseen.

Lapsen ja aikuisen välille voi syntyä pysyvä ihmissuhteen puutos, sekä lapsen hoidon laiminlyönti, mikäli kiintymyssuhdetta ei synny lainakaan. Säätelämällä läheisyyttään vanhempaan, lapsi pyrkii lisäämään omaa turvallisuuden tunnettaan. Kuten turvattomassa kiintymyssuhteessa, lapsi saattaa olla hakeutumatta vanhemman luo, sillä hän on oppinut, ettei saa apua tältä. Tämä vähentää ja vaimentaa lapsen kiintymyssuhdekäyttäytymistä. (Sinkkonen 2004, 1867-1868.)

Silvén (2010, 70-71) mukaan psyykkisen ja fyysisen kontaktin luomisella lapsen ja aikuisen välille voidaan kiinnittyä lapseen. Vuorovaikutukselliset kokemukset läheisten ihmisten kanssa luovat pohjaa kiintymyssuhteen muodostumiselle. Tämän vuoksi lapsen kiintymyssuhde vanhempiin ja sisaruksiin saattaa olla erilainen.

5.3 Kulttuurinen tausta

Useat ihmiset pitävät kulttuuriaan itsestään selvyytensä, sillä se on heille arkipäivää. Kulttuuriset ilmiöt huomataan usein vasta esimerkiksi vastakkainasetteluissa tai muutostilanteissa. (Lahtinen, Punamäki & Tamminen 2008, 10.)

Näkemyks lapsista ja lapsuudesta vaihtelee paljon eri kulttuurien välillä. Länsimaisessa kulttuurissa pääpainopisteenä on lapsen hoiva ja huolenpito, toisin kuin joissain kulttuureissa lapsi ajatellaan muun muassa työvoimana. Meidän kulttuurissamme lapsen asema on suoraan ensisijainen. (Nummenmaa & Alasuutari 2008, 19.)

6 Narratiivisuus

Pilottiryhmän kanssa toiminta tapahtui satujen ja värityskuvien kautta työskentelyinä, joka liittyy narratiivisuuteen, sillä satujen ja värityskuvien tunteita käsitellään lasten omien kokemusten kautta. Produktiossa esiintyvät sadut käsittelevät arkipäivän tunteiden ilmaisun haastavia tilanteita, joita lapset ovat voineet kokea omalla kohdallaan tai päiväkotiryhmässään. Sadut kertovat seitsemästä hahmosta, joista osa saduissa kokee erilaisia tunteita. Satujen kautta pyrittiin oppimaan tunteiden käsittelyä. Oleellista narratiivisessa työskentelyssä on työskentelyyn osallistuneiden henkilöiden omat kokemukset ja kertomukset.

Narratiivisuuden lähtökohtana on, että sadut ovat ihmisen sisään rakennettuja ja niiden kautta on luonnollinen tapa jäsentää omia kokemuksia, itseään ja ylipäätään elämäänsä. Sadut ja erilaiset kertomukset luovat jatkuvuutta, johdonmukaisuutta, sekä eheyttä elämään. (Laitinen & Uusitalo 2008, 110-112.) Sadun päämäärä on tunnetila, johon pyrimme tai jota

vältetään. Kertomusten kautta pyrittiin tehdä ajatuksia ja toimintoja ymmärrettäväksi itsellemme ja muille. (Rantala 2008, 10-11, 13.)

Satujen avulla lapsi voi omassa mielikuvituksessa käydä läpi henkilökohtaisia vaikeuksia. Hän voi omilla elämäkokemuksillaan samaistua sadun hahmoihin. Sadut voivat synnyttää vaikeuksiin ratkaisuja, onnistumisia, sekä odotuksia. Lisäksi sadut voivat lohduttaa ja rohkaista lasta. Lapsen ollessa kiinnostunut ja syventynyt satuun, hänen oma pohdintansa erilaisista asioista lisääntyy, sekä antaa mahdollisuuden käsitellä vaikeitakin tunteita. (Ylönen 2008, 4-5.)

7 Sadun määrittely

Varhaiskasvatuksessa jokaiselle lapselle on tärkeä tehtävä tarjota mahdollisuus tutustua lastenkirjallisuuteen ja sen eri lajeihin, sekä luoda suhde kirjoihin, joka on myönteinen. Lapsen tulisi saada tutustua itse valitsemiinsa luettaviin kirjoihin yksin, muiden lasten kanssa ja aikuisten johdattamana. Lapsen tärkeitä tarpeita täyttää useaan kertaan luettujen samojen hahmojen kanssa läheiseksi tuleminen. Tämän rinnalla eri tietokirjojen, runojen ja eri tavoin kuvitettujen kirjojen tuominen lapselle on aikuisen vastuulla. Lasten tulisi saada mahdollisuus samaistua, kokea empatiaa, käsitellä tunteita, kokea huumoria ja saada kielellisiä elämyksiä valittujen kirjojen kautta. Lapsille annetaan mahdollisuus kirjojen ja satujen kautta kulkea maailmaan, jossa kaikki on leikisti totta, sekä sieltä turvalliseen poistumiseen. Faktan ja fiktion rajaa opitaan myös hahmottamaan kirjojen ja satujen avulla. (Ruokonen, Rusanen & Välimäki 2009, 41-42.)

Kasvatustieteiden tohtori ja satujen tutkija Hilikka Ylönen (2000) kertoo, että saduista ei ole määritelmää, jonka kaikki hyväksyisivät. Sadut voivat olla runoja tai kertomuksia, jotka perustuvat mielikutukseen, myytteihin tai kansan uskomuksiin. Näissä tarinoissa on ainakin yksi asia, joka ylittää todellisuuden. Tämä voi olla esimerkiksi eläinten välinen keskustelu, yliluonnollinen hahmo tai keijukainen.

Lapsen tiedostaessa siirtymisen todellisuudesta sadun maailmaan, tulisi hyvän sadun alkaa etäännyttävällä tavalla, kuten ”Olipa kerran niittymetsässä vuoren takana”. Hahmot jotka seikkailevat hyvässä sadussa, ovat yksinkertaisia ja selkeitä, sekä joko pahoja tai hyviä. Sadun kautta lapsi pääsee vaikealle matkalle sankarin kanssa. Sankarin selviytyessä vaikeista tilanteista, lapsi saa uskoa siihen, että hän selviytyy itsekin. (Mäki ja Arvola 2009, 38-39.)

Lapset tarvitsevat eri ikäkausina erilaisia satuja. Kolme-neljävuotias lapsi elää elämässään todella konkreettista elämänvaihdetta, jonka vuoksi kaikki saduissa tapahtuva on hänelle täyttävää. Viisi-kuusivuotiaalla lapsella on alkanut jo kehittyä kyky erotella tosi ja epätosi toisistaan. Lapsi voi hallita sadun pelottavuutta, koska hän tietää, että sadun noita on satuolento. Se mikä sadussa koskettaa lasta, vaihtelee yksilöittäin. (Orvasto & Levola 2010, 8.)

7.1 Satujen merkitys lapselle

Neljä-kahdeksanvuotta vanhat lapset ajatellaan olevan parhaassa satuiässä, mutta heidän elämäntilanteensa, kehitystasonsa, sekä muut ominaisuuden vaikuttavat lasten kiinnostukseen satuihin (Ylönen 2000, 7). Satuja kerrotaan lapsille heidän viihdyttämisekseen, lohduttamiseksi ja rohkaisemiseksi, sekä käyttäytymisen opettamiseksi. Satujen kautta oppimisen lisäksi vaikutetaan keskeisesti lapsen tunne-elämään. Saduissa useimmiten käsitellään erilaisia tunteita kuten esimerkiksi pettymystä ja jännitystä, haaveita, sekä toiveita. (Hakamo 2011, 60.)

Tärkeintä mitä vanhemmat ja kasvattajat voivat tehdä lapsen henkisen ja sosiaalisen kasvun eteen, on puhua ja lukea ääneen. Lapselle luettaessa ääneen hän oppii sanojen tunnesisällöt. Ääneen lukemisella oli lisäksi monia muitakin hyviä vaikutuksia, kuten tunteelliset hyödyt, sekä lukijan ja lapsen lähentyminen. (Lukens 2007, 23- 25.)

Sadut koskettavat lasta, sillä satujen juuret ovat arkipäivän tilanteissa. Saduissa ilmaistaan teoin ja sanoin mitä lapsen mielessä liikkuu, tuodaan lapsen vaikeudet ilmi ja niihin ehdotetut ratkaisumallit, joiden pohjalta aina onnellinen loppu. (Ojanen, Lappalainen ja Kurenniemi 1980, 17-18.)

Bettelheimin (1987, 10-11) mukaan satujen tehtävänä on pitää yllä lapsen mielenkiintoa, herättää uteliaisuutta ja viihdyttää lasta. Satujen avulla voidaan rikastuttaa lasten elämää, jonka vuoksi niiden tulisi vilkastuttaa lapsen mielikuvitusta, kehittää lapsen älyä ja selventää tunteita.

7.2 Tunteiden käsittely satujen kautta

Ojasen, Lappalaisen & Kurenniemen (1980, 11, 19) mukaan saduissa tärkeimmäksi koetaan usein niiden herättämät tunne-elämykset. Lapsi voi löytää satujen kautta ratkaisuvaihtoehtoja tunnepulmille, kuten riittämättömyyden tunteeseen. Sadut ovat hyvä keino rakentaa lapsen maailmaa, sillä erilaiset tunteet ovat hyvin olennaisia lapsen elämässä. Tunteilla on myös yhteys kuvitteellisuuden kehittymiseen. Lasten vähäisten kokemusten vuoksi, aikuiset pystyvät kuvittelemaan enemmän kuin lapset. Lapsi luottaa kuitenkin kuvittelunsa tuloksiin aikuista enemmän. (Ylönen 2000, 33.)

Saduilla on tärkeä merkitys lapsen kehitykselle ja tunteiden käsittelylle. Sadut toimivat lapsen sisäisen maailman sanoittamisen välineenä. Tarinat ja sadut kehittävät lapsen kieltä ja antavat viestin lapselle, että aikuinen hyväksyy lapsen sisäisen maailman. (Niemi-Pynttari 2014, 2.)

On tärkeää, että lapsi saa myös itse valita sadun joka hänelle luetaan. Lapsi voi satujen kautta sijoittaa pelottavia ajatuksia ja tunteitaan pahoihin hahmoihin sadussa ja sisäistää, sekä ulkoistaa omia paineitaan. Lapsen psyykinen kehityksen kannalta on tärkeää, että hän kohtaa myös tuskallisia tosiasioita. Pelot tulevat jostakin lapsen sisältä, eivätkä sadut itsessään aiheuta pelkotiloja. Olisikin tärkeää, että aikuinen sanoittaa lapsen sisäistä maailmaa ja on utelias sille. Ne asiat joita lapsi kulloinkin tarvitsee omaan kehittymiseensä, hän hyödyntää saduista. Sadun onnellisesta lopusta ja sankarin selviytymisestä pahoista tilanteista, lapsi saa ajatuksen, että hänkin voi selvitä vaikeiden ajatusten ja tunteiden kanssa. Lapsen kehitys pysähtyy siinä vaiheessa, jos hän ei pysty katsomaan toiveikkaana tulevaisuuteen. (Niemi-Pynttari 2014, 2.)

Silloin kun elämä kolhii lasta, on lapselle hyötyä siitä, että kasvattajat jotka ovat häntä lähellä valitsevat hänelle satuja. Aito kiinnostus ja syventyminen satuihin ovat edellytys satujen toimimiselle. Tämän kautta sadut herättävät myös tunteita. Sadun todellisuuden ylittämät henkilöt ja tapahtumat, sekä sadun taika kiehtoo lasta. (Ylönen 2008, 4.)

Lapset kohtaavat elämänmuutoksia ja kriisejä elämässään, esimerkiksi vanhempien ero voi olla hyvinkin tunteita herättävä. Lapset tarvitsevat monenlaista apua kohdatessaan kriisejä. Lapset voivat tuntea erilaisia tunteita tällöin esimerkiksi vihaa, häpeää, syyllisyyttä tai pelkoa. Satujen kautta lapselle annetaan mahdollisuus käsitellä näitä tunteita ja tunne-elämän ongelmia pyritään vähentämään satujen avulla. Ajatellaan, että saduissa tapahtuvat asiat voivat koskettaa lapsen tunteita. Saduissa voi olla samanlaisia ongelmia, kuin lapsella, mutta saduissa ne kerrotaan ratkaisuihin. Nämä eivät tule kuitenkaan liian lähelle lapsen maailmaa,

sillä saduissa usein toimijoina on mielikuvitus. Lapsen suru voi vähentyä satujen kautta, eikä vastoinkäymiset tunnut niin ylitsepääsemättömiltä. (Ylönen 2007, 7-9.)

On olemassa satuja, jotka ovat vaikeita tilanteita varten ja näiden avulla lapsen kanssa voidaan käsitellä vaikeimpiakin tunteita ja ajatuksia, sekä keskustella yhdessä niistä. Lapsi saa mahdollisuuden käsitellä erilaisia tunteita satujen kautta ja sadut ovat jo itsessään lohduttavia. Kauneus joka on saattanut puuttua lapsen elämästä, tulee esiin myös saduissa ja sadun avulla lapsi voi erottaa hyvän pahasta. Satujen kautta pahoja asioita voidaan käsitellä symbolisen etäisyyden kautta, sillä monikaan lapsi ei välttämättä halua puhua ikävimmistä asioista. On tärkeää, että lapselle annetaan aikaa käsitellä satua mielessään. Saduissa on toivoa, niin kuin on myös oikeassa elämässäkin. (Niemelä & Lehtonen 2007, 5.)

8 Kuvataide kasvatus

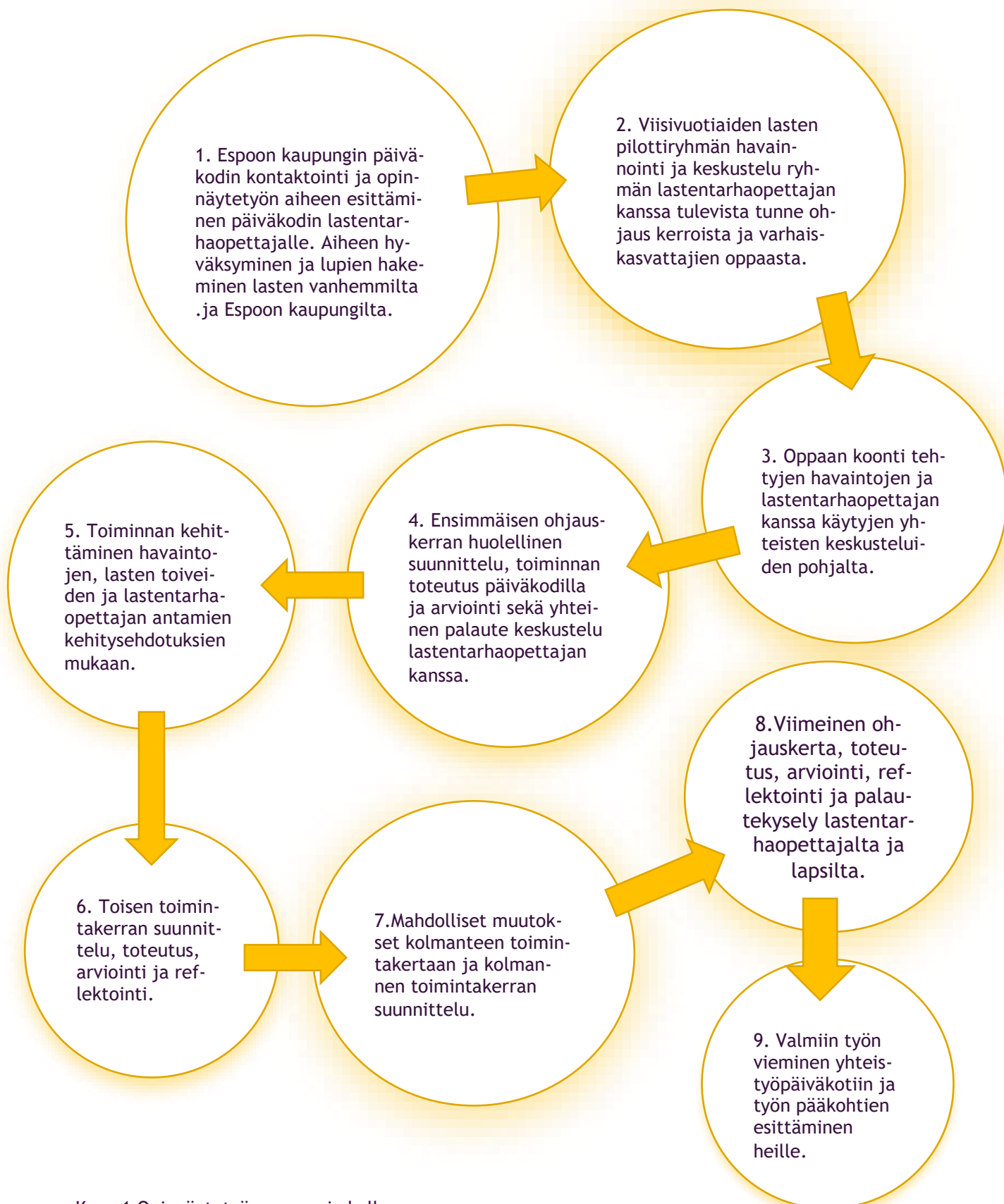
Ilmaisun eri muodot tarjoavat lapsille keinoja kokea ja hahmottaa maailmaa heitä puhuttelevalla ja innostavalla tavalla. Taiteellinen ilmaisu tarjoaa lapsia motivoivia keinoja havaintojen, tunteiden ja luovan ajattelun näkyväksi tekemiseen. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 41-43.)

Olemme havainneet opinnäytetyön ohjauskerroilla, että lapset haluavat värittää värityskuvia. Värityskuvat ovat apu tylsyyteen ja ajanviettoon. Mielestämme värityskuvien värittäminen rauhoittaa lasta ja kehittää samalla keskittymiskykyä. Värityskuvien avulla voidaan myös harjoitella keskittymistä ja pysäyttää vauhdikas lapsi. Lapsen kanssa voi harjoitella värityskuvien kautta kynäotetta, hahmottamiskykyä ja keskustella värityskuvan tuomista tunteista ja ajatuksista. Värityskuvien avulla voidaan oppia myös uutta. Värityskuvien avulla voidaan opetella hienomotorisia taitoja, kun yrittää pysyä ääriviivojen sisällä tai asioiden nimeämistä kuvan avulla. Värityskuvissa lapsen mielikuvitus ja oma maailma saa näkyä. Lapsen värittäessä kuvan pupulle violetin turkin, on sille varmasti jokin hyvä syy. Värityskuvien ei tarvitse olla aikuisen mielen mukainen, eikä niiden tarvitse pyrkiä täydellisyteen.

Lasten suhdetta kuvataiteeseen, visuaaliseen kulttuuriin ja kulttuuriperintöön voidaan kehittää kuvallisen ilmaisun kautta. Taiteen äärellä lapsen on mahdollista saada esteettisiä kokemuksia ja heillä on mahdollisuus nauttia kuvien tekemisestä. Monipuolisen kuvailmaisun avulla, lasten kuvallinen ajattelu, havainnointi ja kuvien tulkinta kehittyy ja siitä tulee monipuolisempaa. Lapset kokeilevat kuvallista ilmaisua erilaisilla tavoilla kuten maalaamalla, piirtämällä, värittämällä, rakentamalla ja mediaesityksiä tekemällä. Lasten tekemiä taideteoksia

ja tuotoksia havainnoidaan yhdessä ja niistä keskustellaan. Lapsia ohjataan kertomaan ajatuksiaan ja tulkitsemaan kuvallista viestiä. Kuvia tarkastellessa kiinnitetään huomiota muotoihin, väreihin, tekijään, esitysyhteyteen ja kuvien herättämiin tunteisiin. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 42-43.)

9 Toteutus

Kuva 1 Opinnäytetyön prosessin kulku

Edellä esitetyllä kuvalla olemme havainnollistaneet opinnäytetyömme prosessin kulun, jossa hyödynsimme palvelumuotoilua. Seuraavissa kappaleissa avaamme prosessin kulkua tarkemmin.

Opinnäytetyön käytännön toteutus alkoi yhteydenotolla erääseen Espoolaiseen päiväkotiin. Yhteydenoton jälkeen selvisi, että päiväkodin viisivuotiaiden ryhmällä on tarvetta tunnekasvatukselle. Kävimme tutustumassa päiväkotiin, henkilökuntaan ja lapsiin, sekä päiväkodin tiloihin. Tutustumisen yhteydessä keskusteltiin lastentarhaopettajan kanssa tunnetuokioista, niiden sisällöistä sekä lasten erityistarpeista. Lastentarhaopettajan kanssa käytiin läpi toimintojen tavoitteita ja aikataulua, jolloin pidimme tuokioita pilottiryhmälle.

Tunteita oppaassa on kaikkiaan kahdeksan. Sadut, värityskuvat, muut tunneharjoitukset, sekä niiden tavoitteet tuli varhaiskasvattajien oppaaseen. Lastentarhaopettajan kanssa sovittiin yhdessä, että kahdeksasta tunteesta ohjattiin kolme tunnetuokiota. Kaikkia kolmea tuokiota oli seuraamassa sama lastentarhaopettaja, joka tunsu lapset ja pystyi havainnoimaan lapsia sekä oppaan toimivuutta aina tuokioiden ajan. Lastentarhaopettaja osasi antaa tuokioista ja oppaasta rakentavaa palautetta ja hän hyödyntää opasta omassa lapsiryhmässään. Viisivuotiaiden kuuden lapsen ryhmästä neljän lapsen huoltaja antoi suostumuksen toimintatuokioihin ja opinnäytetyöhön osallistumiseen kirjallisesti Espoon kaupungin sivistystoimen lupa asiakirjalla.

Lastentarhaopettajan kanssa keskusteltiin aina toimintatuokioiden jälkeen ja hänen mielipiteet kirjattiin muistiin. Täten pystyttiin jatkokehittämään opasta ja toimintaa aina saadun palautteen mukaan lapsiryhmää ja lastentarhaopettajan toiveita palveleviksi. Lasten antamaa palautetta kerättiin suullisesti keskustellen ja kirjaamalla niitä ylös. Jokaiselta lapselta kysyttiin myös henkilökohtaisia kokemuksia aiheena olevasta tunteesta ja miltä se on tuntunut. Tämä lisäksi lapset saivat viimeisellä kerralla tulla yksitellen näyttämään mielipiteensä arviointitaulukosta kaikkien kolmen pidetyn tunnetuokioiden mielekkyydestä. Lapset kertoivat myös mikä heidän mielestään on ollut mielekkäintä tuokioissa.

Tuokiot toteutettiin samassa tilassa aamu- ja iltapäivisin. Tuokioiden pituus oli noin 30 minuuttia. Opinnäytetyön tavoitteena oli luoda varhaiskasvattajille matalankynnyksen opas tunnekasvatuksen toteuttamiseen päiväkodissa ja erilaisia konkreettisia tapoja hyödyntää tunnekasvatuksen menetelmiä.

Valmis opas käytiin viemässä yhteistyöpäiväkotiin ja heille kerrottiin pääkohdat työstä. Heille

kerrottiin, että mikäli jotakin kysyttävää herää niin vastaamme niihin mielellään.

Oppaassa esiintyvät kahdeksan tunnetilaa, niiden harjoitukset, sekä tavoitteet. Alla olevaan taulukkoon on kerrottu kyseiset asiat niin kuin ne varhaiskasvattajien oppaassa tulevat ilmi.

Tunne	Harjoitukset	Tavoitteet
Jännitys	Sadun lukeminen, värityskuvasta keskustelu, värityskuvan värittäminen ja yhteinen keskustelu tunteesta.	Sadun ja värityskuvan kautta tunteen tuominen esille. Turvallinen ja avoin ympäristö käsitellä tunteita ja keskustella niistä.
Onnellisuus	Sadun lukeminen, liikkuminen huivin kanssa musiikin tuoman tunteen mukaan, värityskuvasta keskustelu, värityskuvan värittäminen ja hyvän päivän toivotuksen mukainen poistuminen tunnetuokiosta.	Sadun ja värityskuvan kautta tunteen tuominen esille. Tunteen kokeminen yhdessä toiminnan kautta ja tuottaa onnellisuutta yhdessä tekemisen kautta.
Pelko	Sadun lukeminen, sulkuhallus, värityskuvasta keskustelu, värityskuvan värittäminen ja turvallisena lopetuksena tilasta poistuminen aikuisen jaloilla kävelynä.	Sadun ja värityskuvan kautta tunteen tuominen esille. Tunteen kokeminen yhdessä toiminnan kautta ja siitä turvallinen poistuminen.
Pettymys	Sadun lukeminen, värityskuvasta keskustelu, värityskuvan värittäminen ja loppurentoutus	Sadun ja värityskuvan kautta tunteen tuominen esille. Tukea pettymisen tunteen nimeämistä ja tunnistamista.

Ilo	Sadun lukeminen, panto-miimi leikki ilon aiheista, värityskuvasta keskustelu ja värityskuvan värittäminen	Sadun ja värityskuvan kautta tunteen tuominen esille. Leikin kautta yhdessä ilon tunteen ilmaiseminen.
Viha	Sadun lukeminen, hengitysharjoitus, värityskuvasta keskustelu ja värityskuvan värittäminen	Sadun ja värityskuvan kautta tunteen tuominen esille. Tutustuminen vihan tunteen käsittelyn keinoon harjoituksen kautta.
Suru	Sadun lukeminen, värityskuvasta keskustelu, värityskuvan värittäminen, leikkivarjon kanssa tuokion lopetus	Sadun ja värityskuvan kautta tunteen tuominen esille. Turvallinen lopetus raskaan tunnetuokion lopettamiseksi.
Kaveruus ja empatia	Sadun lukeminen, luottamusharjoitus, värityskuvasta keskustelu ja värityskuvan värittäminen	Sadun ja värityskuvan kautta tunteen tuominen esille. Oppia luottamaan kaveriin.

9.1 Ensimmäinen toteutuskerta

Ensimmäinen toimintakerta sujui lähes suunnitellusti. Tähän vaikutti huolellinen toimintakeran suunnittelu ja hyvä valmistautuminen. Tavoitteena tuokiolle oli sadun ja värityskuvan kautta tunteen tuominen esille, sekä turvallinen ja avoin ympäristö käsitellä tunteita ja keskustella niistä.

Aloituksena ensimmäisessä tunnetuokiossa tutustuttiin lisää toisiin. Jokainen sai vuorollaan kertoa oman nimen ja jonkin asian mistä pitää esimerkiksi pidän kesästä.

Ennen toiminnan alkua ryhmän ohjaamisessa kannattaa pitää esittäytymiskierros. On hyvä kertoa myös jotain itsestään, jotta ryhmä näkee ohjaajan tavallisena ihmisenä. (Piiroinen

2006-2007, 10-13.)

Nimikierroksen jälkeen kerrottiin lapsille mitä tuokiossa tehdään. Alkuun luettiin satu, joka käsitteli tunnetilaa jännitys. Lapset kuuntelivat tarkasti satua ja eläytyivät nauraen, erilaisin ilmein ja elein sadun lukemisen aikana. Jokainen lapsista jaksoi kuunnella sadun alusta loppuun. Sadun jälkeen lapsille jaettiin värityskuvat ja kuvasta käytiin yhteistä keskustelua. Lapset tarkastelivat kuvaa ja kertoivat mitä kuvassa näkyi. He osasivat kertoa kuvaa katsellen henkilön ilmeestä, millainen tunnetila hänellä oli ja miltä hän näytti. Lapset kuvasivat henkilöä jännittyneeksi. Keskustelun jälkeen lapset saivat siirtyä värittämään värityskuvia. Samanaikaisesti, kun lapset värittivät värityskuvaa, heidän kanssa keskusteltiin ovatko he tunteneet joskus jännityksen tunnetta. Lapset, kukin vuorollaan osasivat kertoa, että miltä jännitys tuntuu ja missä ovat sitä kokeneet. Osa oli kokenut sitä päiväkotiin tulesa, lomalle lähtiessä, jännittänyt uusia lapsia ja aikuisia päiväkodissa. Erästä jännitti Linnanmäen laitteet ja erästä isän tapaaminen. Keskustelussa nousi ilmi, että jännityksen tunne on normaali eikä se haittaa. Tunne menee kuitenkin ohi, eikä se ole pysyvä.

Tuokion lopuksi poistuimme tunnetuokion tilasta yksitellen ohjaaja ja lapsi yhdessä niin, että lapsi sai kävellä ohjaajan jalkapöytien päällä. Tällä tavalla lapselle jäi mukava tunne tuokiosta ja hän pääsi turvallisesti pois jännitys tunnetilasta.

Tuokion jälkeen reflektointiin yhdessä, yksin ja lastentarhaopettajan kanssa keskusteltiin tuokion toteutuksesta. Lisäksi tehtiin keskustelussa nousseiden asioiden myötä tulevaa tuokiota varten tarvittavia muutoksia. Lastentarhaopettaja toivoi seuraaville tunnetuokioille enemmän toimintaa, jossa sai liikkua. Ennen tuokiota oli suunniteltu lasten yksittäinen haastattelu jo ensimmäiselle tuokiolle, mutta lastentarhaopettajan kanssa keskusteltaessa päädyttiin tekemään haastattelu ryhmässä keskustellen värityskuvien aikana.

9.2 Toinen ohjaukerta

Toisen ohjaukerran teemana oli onnellisuus. Ohjaukerran toteutus oli tarkasti suunniteltu, mutta myös jätetty joustamisen varaa, sillä ensimmäisellä toteutuksella huomattiin lasten pitävän keskustelusta. Tavoitteena ohjaukerralle oli sadun ja värityskuvan kautta tunteen tuo-

minen esille, tunteen kokeminen yhdessä toiminnan kautta, tuottaa onnellisuutta yhteisteke-
misen kautta ja jokaisen pilottiryhmään osallistuvan lapsen henkilökohtaisen mielipiteen kuu-
leminen.

Ensimmäiseksi lapset toivotettiin tervetulleeksi toiseen tunnetuokioon, jonka jälkeen lapsille
kerrottiin, mitä toimintaa kyseinen tunnetuokio piti sisällään. Ensimmäisenä toimintana oli
sadun lukeminen, joka käsitteli tunnetilaa onnellisuus. Pilottiryhmän lapset kuuntelivat tar-
kasti sadun lukemista ja eläytyivät satuun nauraen ja erilaisin ilmein. Sadun lukemisen jäl-
keen keskusteltiin mitä sadussa oikein tapahtui, mikä teki sadun henkilön onnelliseksi ja mi-
ten sadussa oli kuvailtu henkilön onnellisuutta. Keskustelua käytiin vapaamuotoisesti ja kaikki
pilottiryhmän lapset osallistuivat keskusteluun kertomalla oman mielipiteen. He osasivat vas-
tata jokaiseen kysymykseen ja eräs lapsista kuvaili sanatarkasti sadun henkilön onnellisuutta,
miten se oli sadussakin tuotu ilmi.

Seuraavaksi kerrottiin lapsille, että tunteita voi ilmaista monin tavoin esimerkiksi liikkuen hui-
vin kanssa musiikin tuoman tunteen mukaan. Leikin tarkoituksena oli purkaa energiaa ja sa-
malla ilmaista tunteita. Musiikkina toimi Mozartin Piano sonata in G major. Jaoimme lapsille
huivit ja laitoimme musiikin soimaan. Aluksi toinen meistä johdatteli leikkiä yhdessä lasten
kanssa, kunnes he kykenivät siihen itse. Lapsia kannustettiin kuuntelemaan musiikkia tark-
kaan ja käyttämään koko tilaa hyödyksi. Musiikki pysäytettiin kahden minuutin kohdalla ja
lapset kutsuttiin takaisin pöydän ääreen istumaan. Tämän jälkeen pohdittiin yhdessä lapsissa
heränneitä tuntemuksia. Lapset kertoivat musiikin olevan iloista ja onnellista. Eräs lapsista
kuvaili huivin menevän ylös, kun musiikki voimistuu ja vastaavasti huivin menevän alas, kun
musiikki vaimentuu. Yksi lapsista sanoi musiikin olevan tanssiaismusiikkia. Lisäksi lapsilta ky-
sytettiin miltä heistä tuntui liikkua huivin kanssa musiikin tuoman tunteen mukaan. Vastaukseksi
saatiin helpolta, kivalta ja haastavalta, sillä piti keskittyä tarkasti musiikin kuunteluun saman-
aikaisesti kuin liikkumiseen. Todettiin asioiden vaikuttavan eri tavoin eri ihmisiin.

Seuraavaksi oli sadusta kuvitetun värityskuvan vuoro. Lapsille jaettiin värityskuvat ja siitä
keskusteltiin. Lapset osasivat nimetä kuvan hahmot sadussa kerrottujen nimien mukaan, he
tunnistivat hahmojen ilmeiden perusteella tunnetilan ja osasivat kertoa mitä sadun hahmot te-
kivät kuvassa. Keskustelun jälkeen lapset saivat värittää värityskuvat. He ihastelivat mitä
kaikkea kuvasta löytyi, kuten leikkiuuni kiinnitti huomiota. Samalla kun lapset värittivät, pyy-
dettiin jokaista miettimään mikä heidät tekee onnelliseksi. Kävimme jokaisen vastauksen vuo-
rotellen läpi. Vastaukseksi saatiin muun muassa syntymäpäivät, juhlat, lahjat ja kaksi lapsista

vastasi vain herkut. Lapsille kerrottiin heidän olevan hymystä ja naurusta päätellen onnellisia, vaikkei heillä ole tällä hetkellä herkkuja. Esimerkin vuoksi kerrottiin meidän tulevan onnelliseksi perheestä, ystäivistä ja kesän tulosta. Esimerkin kautta haluttiin herättää lapsissa lisää ajatuksia. Tämän jälkeen lapset kertoivat lisää aiheita mistä tulevat onnelliseksi, kuten perheeseen syntyvästä vauvasta, parhaan kaverin kanssa leikkimisestä, mökillä olosta ja saatuaan valita ensimmäisenä leikin päiväkodissa. Tämä sai lapsissa paljon keskustelua aikaan samalla kun he värityivät värityskuvia. Lisäksi lapsilta kysyttiin miltä onnellisuus tuntuu. He vastasivat, että poskissa sattuu, kun hymyilee, ”kikatteluna”, kivalta ja mukavalta.

Niin kuin lapset totesivat, onnellisuus tuntuu mukavalta ja tämän takia tuokion lopetuksena oli onnellisen loppupäivän toivotus. Tämä tapahtui siten, että lapset menevät riviin ja me aikuiset menimme rivin kumpaakin päähän. Aikuinen näytti mallia ensiksi. Hän pysähtyi jokaisen rivissä olevan kohdalle laittamaan peukut vastakkain ja tämän jälkeen poistui tilasta. Tämän jälkeen rivissä seuraavana ollut teki samoin. Tällä tavoin jokainen sai laittaa peukut vastakkain kaikkien tunnetuokioon osallistujien kanssa.

Ohjauskerralle asetetut tavoitteet täyttyivät. Tutustuttiin onnellisuuteen liittyvään tunteeseen ja keskustelun kautta onnellisen tunteen tuominen esille. Harjoitteluiden kautta tunne tuotiin esille, sekä se tuotti hyvää mieltä. Ryhmän lastentarhaopettaja kehui meidän antamaa esimerkkiä, joka sai lapset ajattelemaan lisää onnellisen tunteen tuomia aiheita ja pohtimaan omaa tunnekokemusta. Lisäksi hän kertoi kokeneen koko tunnetuokion ajan positiivisen ilmapiiirin. Havainnoinnissa huomattiin suunnitelmaan jätetyn joustamisen varan olleen tarpeen lasten innostuttua keskustelemaan.

9.3 Kolmas ohjauskerta

Kolmas toimintakerta toteutui suunnitellusti. Kolmannen toimintakerran aiheena oli pelko. Tavoitteena oli sadun ja värityskuvan kautta tunteen tuominen esille, lasten yksilöllinen kuumeminen oppaan sisällön mielekkyydestä, sekä tunteen kokeminen yhdessä toiminnan kautta ja siitä turvallisesti poistuen. Lisäksi tavoitteena oli keskustelun kautta pohtia ratkaisuja pelkotilaan.

Kolmas tuokio aloitettiin lukemalla lapsille satu, jossa käsitellään pelkotilaa. Tämän jälkeen

keskusteltiin lasten kanssa sadun herättämistä ajatuksista ja tunteista. Lapsille esitettiin kysymys, että mikä heitä on pelottanut. Lapset saivat hetken miettiä hiljaa mielessään tähän vastausta, jonka jälkeen jokainen sai kertoa omasta kokemasta pelostaan vuorotellen. Lapsilla oli hyvin erilaisia pelkoja esimerkiksi vanhemmista eksyminen ruokakaupassa, pimeää, pelko uuden tempun opettelemisen epäonnistumisessa ja millainen syntyvästä sisaruksesta tulee. Tämän keskustelun avulla jaettiin henkilökohtaisia asioita itsestä, joiden avulla luottamus lisääntyi entisestään tunnetuokion osallistujien välillä. Lisäksi keskustelun kautta harjoiteltiin, toisen huomioon ottamista ja kunnioitusta kuuntelemalla.

Tämän jälkeen keskusteltiin lasten kanssa mikä pelon tunnetilaan auttaa. Päädettiin yhdessä ratkaisuun, että turvalliselle aikuiselle kertominen ja aikuisen läheisyys tuo lapselle turvaa sekä helpottaa oloa, kun tuntee pelkoa. Tämän jälkeen jaettiin kaikille lapsille höyhen ja menttiin rinkiin seisomaan. Lapsille kerrottiin, että höyhen kuvastaa pelkotilaa joka myös pikkuhiljaa häviää, kun sen on käsitelty turvallisen aikuisen kanssa. Aikuinen laski kolmeen, jolloin kaikki puhalsivat yhtä aikaa sulan kämmeneltään ja katselimme kun se laskeutui maahan.

Harjoituksen jälkeen lapsille jaettiin värityskuvat. Tämän jälkeen keskusteltiin mitä lapset näkevät kuvassa. He osasivat nimetä kuvan henkilön ilmeestä, millainen tunne hänellä oli ja kertoa mitä muuta kuvassa tapahtui. Tämän jälkeen lapset alkoivat värittää värityskuvia.

Lapsille oli tehty arviointitaulukko ja jokainen lapsi sai vuorollaan tulla näyttämään arviointitaulukosta tuokioiden mielekkyyden. Lisäksi lapset saivat kertoa mikä heistä on ollut mielekkäintä tunnetuokioissa. Lapset kertoivat, että mielekkäintä on ollut muun muassa sadut, värityskuvat, sulkapuhallus ja erilaiset poistumiset. Yksi lapsista sanoi, että mielekkäintä on ollut meidän vierailut heidän päiväkodissa.

Tämän jälkeen kiitettiin lapsia ja lastentarhaopettajaa, kun saatiin tulla kokeilemaan tunnetuokion toteutusta. Viimeinen ohjattu tuokio päätettiin yhteiseen turvalliseen ja lämpimään ryhmähalaukseen.

9.4 Palvelumuotoilu

Tuotemuotoilijan työstä tuttua kehittämisprosessia hyödynnetään palvelumuotoilussa. Muotoilu on aina kontekstisidonnaista. Muotoilun ydinosaamista sovelletaan uusilla työkaluilla, uu-

silla alueilla, kun muotoilun kontekstit muuttuvat. Palvelumuotoilua voidaan kutsua siis muotoiluperusteiseksi. Palveluiden kehittämiseen on tuotu muotoilijoiden ydinosaaminen. Palvelumuotoilu pitää sisällään prosessi- ja menetelmäosaaminen, kulttuuristen toimintakontekstin ymmärrys, luovan ja analyyttisen lähestymisen yhdistäminen ja keinot asiakasymmärryksen lisäämiseksi, visualisointi ja aineettoman konkretisointi. Nämä ovat muotoilun vahvimpia anteja. (Tuulaniemi 2011, 63-64.)

Termeinäkin muotoilun ja palvelumuotoilu eroavat toisistaan kiinnostavasti. Muotoiluksi kutsutaan muotoilijan työtä, jonka lopputulosta voidaan kutsua designiksi tai muotoiluksi. Palvelumuotoilijan työtä kutsutaan taas palvelumuotoiluksi ja työn tulos ei ole muotoilua vaan palvelua. Se on prosessi ja tekemistä. Palvelumuotoilijoita ovat sen tekijät. (Tuulaniemi 2011, 64-65.)

Palvelumuotoilussa kehitetään olemassa olevia palveluita käyttäjä- ja liiketoimintalähtöisesti, sekä innovoidaan uusia palveluita ja toimintatapoja. Käyttäjien tarpeet ja odotukset, sekä palvelun tuottajan liiketoiminnalliset tavoitteet otetaan huomioon palvelumuotoilussa. Palveluista saadaan kokonaisvaltaisesti helppokäyttöisempiä, haluttavampia, hyödyllisempiä ja tehokkaampia palvelumuotoilun avulla. (Tirkkonen 2013.)

Palvelumuotoilu ei ole asiakkaiden tunteiden ja kokemusten abstraktia suunnittelua. Palvelumuotoilun konkreettisisä prosessissa yhdistyvät käyttäjien tarpeet ja odotukset, että palveluntuottajan liiketoiminnalliset tavoitteet toimiviksi palveluiksi. (Tuulaniemi 2011, 25.)

Palvelumuotoilussa halutaan muodostaa mahdollisimman positiivinen palvelukokemus keskiössä olevalle asiakkaalle. Palvelumuotoilu visualisoi ja mallintaa myös aineettomat osat palvelussa, ja näin palvelu voi optimoida ja muotoilla vahvistamaan asiakaskokemusta. Tuottamisprosessi, työtavat, tilat, esineet ja vuorovaikutus otetaan huomioon myös palvelumuotoilussa. (Tirkkonen 2013.)

Kuva 2 Havainnoinnin kehä

Opinnäytetyön aikana tapahtuvan jatkuvan arvioinnin ja havainnoinnin kautta pystyttiin luomaan opas lasten tarpeiden pohjalta havainnointikehän mukaisesti. Ensimmäiseksi keskustelun kautta yhteistyö lastentarhaopettajan kanssa saatiin tietoa oppaan tarpeesta. Havainnoinnissa keskityimme lasten yksilöllisiin tuen tarpeisiin ja osaamisiin. Havainnoinnin kautta saatu tieto on lapsilähtöisen suunnittelun lähtökohta (Heikka ym. 2012, 55). Havainnoinnin pohjalta

lähdettiin arvioimaan mitä kaikkea on tarpeellista ottaa oppaassa huomioon. Arvioinnissa kerätyn tiedon pohjalta huomiointiin lasten yhteisiä ja yksilöllisiä tuen tarpeita, joiden pohjalta tunnetuokioiden suunnittelua toteutettiin. Suunnitelman pohjalta lähdettiin kokeilemaan pilottiryhmälle toteutusta tunnetuokiossa.

Toteutuksesta saadun lastentarhaopettajan ja pilottiryhmän lasten palautteesta, sekä omien reflektointien pohjalta arvioitiin ja kehitettiin opasta ja toteutusta.

10 Arviointi

Opinnäytetyön arviointi perustui itsearviointiin ja yhteistyö päiväkodin lastentarhaopettajan antamaan arviointiin. Arviointia kysyttiin myös pilottiryhmässä toimivilta lapsilta. Arviointien lisäksi käytettiin havainnointia tukena. Arviointien ja havaintojen myötä kehitettiin varhaiskasvattajien opas viisivuotiaiden lasten tunnekasvatuksesta.

Arviointi toimi samalla toiminnan suunnittelun ja kehittämisen perustana eli palvelumuotoiluna. Tätä kautta voitiin vastata tarpeisiin varhaiskasvattajien oppaassa (Heikka, Hujala & Turva 2009, 75). Havainnoinnin ansiosta saatiin tietoa lapsesta niiden aidoissa tilanteissa luonnollisessa tapahtumaympäristössä. Käytimme havaittuja tietoja arvioinnissa. (Kananen 2015, 136). Havainnoinnissa saatua tietoa voidaan myöhemmin analysoida ja hyödyntää, kun havainnointiin liitetään tehtyjen havaintojen kirjaaminen. (Gyekye & Nikkilä 2013, 29).

Koko opinnäytetyön aikana toiminnan yhteydessä tehdyt havainnot kirjattiin havainnointipäiväkirjaan. Havainnointipäiväkirja on hyvin suosittu havainnoinnin menetelmä, sillä siihen kirjataan mahdollisimman yksityiskohtaisesti huomion kiinnittyneet asiat ja toiminnot. Havainnointielementiksi havainnointipäiväkirjaan valittiin aika, toimijat ja toiminta. Havainnoimalla aikaa kiinnitettiin huomio pilottiryhmän lasten keskittymiseen tuokioissa. Havainnoimme toimijoita eli lapsia ja heidän kiinnostusta aiheesta sekä minkä tasoista tunneosaamista heillä oli. Lasten kiinnostusta havainnointiin sitä, että kuinka innostuneena pilottiryhmän lapset tulevat tunnetuokioihin ja lähtevätkö he mielellään mukaan tuokion toimintaan. Mikäli lapsia havainnoidessa olisi huomattu heidän tunneosaamisen olleen vähäistä, meidän olisi pitänyt kertoa tunteet yksinkertaisemmin oppaassa. Vastaavasti lasten tunneosaamisen olleen jo kehitettyä voitiin syventyä enemmän oppaassa kuvailemaan tunteen saamaa oloa. (Kananen 2015, 136.)

Lisäksi lastentarhaopettaja havainnoi oppaan sisällön toimivuutta pilottiryhmän lapsille, kuten ymmärtävätkö viisivuotiaat lapset saduissa käytettyä kieltä ja ovatko värityskuvat heille liian haastavia tai helppoja. Kanasen mukaan havainnointielementit tuovat järjestelmällisyyttä havainnointiin ja helpottavat aineiston analyysin tekoa. (Kananen 2015, 136.)

Yhteistyöpäiväkodin lastentarhaopettajalta pyydettiin jokaisen toteutetun ohjauksen jälkeen antamaan palautetta keskustellen tunnetuokion toteutuksesta ja tuokion sisällön toimivuudesta viisivuotiaiden lasten kanssa. Kun produktio eli tuotos oli valmis, lähetettiin lastentarhaopettajalle yleinen arviointikysely koko tuotoksesta (Liite 2).

Vilkan ja Airaksisen (2003, 157) mukaan palautteessa on hyvä pyytää arviota muun muassa siitä, miten tarpeellisenä lastentarhaopettaja pitää opasta, kuinka helppona hän pitää oppaan käyttöä päiväkodin arjessa, oppaan ulkoasun mielekkyys ja lastentarhaopettajan oma innostus tunteiden opettamisessa oppaan kautta. Edellä esitettyjä kysymyksiä käytettiin lastentarhaopettajalle lähetetyssä arviointikyselyssä. Kysymykset olivat avoimia kysymyksiä, jotta saatiin mahdollisimman laajoja vastauksia. Lisäksi haluttiin kuulla, oliko lastentarhaopettajan mielestä jokin kohta oppaassa turha tai olisiko kaivannut siihen jotain lisää.

Alkuperäisenä suunnitelmana oli kerätä jokaiselta pilottiryhmään osallistuvalla lapsella palautetta haastatteleamalla tunnetuokioiden jälkeen. Lapset olivat hyvin avoimia, reippaita ja puheliaita, jonka vuoksi lastentarhaopettajan toiveesta lasten henkilökohtaiset haastattelut muuttuivat ensimmäisen tunnetuokion alkaessa yhteiseen keskusteluun niin, että yksi lapsi kerrallaan kertoi oman vastauksensa ja mielipiteensä. Heiltä kysyttiin jokaisessa tunnetuokiossa, oliko tunne lapselle entuudestaan tuttu ja onko hän itse kokenut kyseistä tunnetilaa. Näiden kysymysten kautta saatiin selville lasten tietoisuutta ja omaa kokemusta tunteista, jonka ansiosta oppaassa voitiin syventyä eri tunteisiin laajemmin. Lisäksi arvioinnissa oli hyvä kysyä kohderyhmältä aiheen kiinnostavuudesta (Vilka & Airaksinen 2003, 157). Kun kaikki tunnetuokiot oli käyty läpi, kysyttiin pilottiryhmän jokaiselta lapselta mielipidettä kaikkien tunnetuokioiden mielekkyydestä 1-10 -numeroisen taulukon avulla. Taulukossa numero kymmenen tarkoitti tuokioiden sisällön olleen mielekästä, kuin taas vastaavasti numero yksi tarkoitti tuokioiden sisällön olleen lapsen mielestä epämieluisia.

Itsearviointia toteutettiin itsereflektion kautta. Opinnäytetyön prosessin ajan pidettiin kummatkin omaa päiväkirjaa, johon kirjattiin omia ajatuksia, päätelmiä ja omia kehittämisen kohteita. Jaoin keskenään ajatuksia päivittäin ja niiden pohjalta tehtiin ja kehitettiin tuotosta eteenpäin. Samalla mietittiin onnistumisia ja kehityksen kohteita. Itsearviointi tapahtui

jatkuvana prosessina opinnäytetyön alusta alkaen loppuun asti.

Oppimisen välttämätön piirre on itsearviointi. Se liittyy arvioitsijan metakognitiivisiin taitoihin. Opiskelijan tavoite on, että hänellä on realistinen näkemys omasta oppimisestaan ja osaamisestaan. Samalla kun opiskelija arvioi opinnäytetyölleen asettamia tavoitteita ja niiden saavuttamista, hän miettii myös itseään oppijana. (Pajunen ja Rantanen 2013.) Itsearvioinnin avulla opiskelija oppii tunnistamaan sekä sisäisiä että ulkoisia voimavarojaan, joilla hän pystyy parantamaan toimintansa laatua ja oppimistulosta. (OPH 2018.)

10.1 Toiminnan arviointi

Jokainen toimintakerta suunniteltiin huolellisesti ja suunnitelmaan jätettiin aina joustovaraa, joka mahdollisti tarvittavat muutokset. Joustovara tulikin tarpeeseen, sillä lapset usein halusivat keskustella aiheista ja tunteista enemmänkin ja tällöin toimittiin lasten tarpeiden mukaan.

Reflektoimme toimintaa jokaisen tuokion jälkeen. Hyödynsimme itsearvioinnissa ja reflektoinnissa toimintatuokioista tehtyjä havaintoja. Näiden pohjalta suunniteltiin, sekä muutettiin toimintaa seuraavaa tuokioita varten. Ensimmäisen tuokion jälkeen lastentarhanopettajan pyynnöstä lisättiin muihin tuokioihin ja oppaaseen toiminnallisia menetelmiä, joissa lapset pääsivät liikunnan kautta eläytymään tunnetilaan ja purkamaan energiaa. Havainnoidessa toimintaa todettiin, että muutokset olivat hyviä, sillä lapset jaksoivat keskittyä tuokioiden loppuun asti. Harjoitukset jotka valittiin toimintakerroille, olivat lasten ikätasoon nähden sopivia ja toimivia. Leikinomaiset harjoitukset innostivat lapsia eläytymään ja osallistumaan toimintoihin sekä auttoivat lapsia tunteiden käsittelyssä turvallisessa ympäristössä. Tuokioissa otettiin kaikkien yksilölliset tarpeet huomioon toiminnan suunnittelussa, kuten kielitaito ja kielen kehitys. Värityskuvat havainnollistivat luettua satua ja toimivat myös hyvin kommunikoinnin tukena toiminnan aikana.

Tunnetuokioiden aikana rohkaistiin ja tuettiin lapsia keskusteluun ja yhteiseen toimintaan. Lapsille annettiin positiivista palautetta välittömästi heidän osallistuessaan ja onnistuessaan tuokioissa. Omalla innostuneella, positiivisella ja reippaalla asenteella kannustettiin lapsia aktiiviseen osallistumiseen. Tarvittaessa osallistuttiin itse myös harjoituksiin. Lapsille näytettiin aina esimerkki ennen harjoitteen aloittamista. Mallin saatua heidän oli helpompaa osallistua toimintaan.

Tunnetuokion alussa lapsille kerrottiin mitä kyseinen tuokio tulee pitämään sisällään. Näin pyrittiin valmistamaan lapsia siirtymätilanteisiin ja parantamaan ennakkointia. Tulevia harjoitteita ja ohjeita kerrattiin tuokion edetessä.

Aikaa ja toimijoita havainnoidessa huomattiin, että lasten keskittyminen riittää tuokioon, joka on kestoltaan korkeintaan 30 minuuttia. Sadun lukeminen ensimmäisenä tunnetuokion toimintana osoittautui hyväksi, täten lapset jaksoivat keskittyä satuun. Toiminnalliset harjoitukset olivat lapsille mielekkäitä ja he osallistuivat niihin mielellään. Lapset jaksoivat keskittyä myös tunnetilan käsittelyyn keskustelun kautta. Tuokon ollessa 30 minuuttia ja värityskuvan ollessa yleensä viimeisenä harjoitteena, ne jäivät usein kesken. Osittain valmiiksi saadut värityskuvat eivät olleet lastentarhaopettajasta huono asia, sillä hän kertoi lasten voivan jatkaa niitä jonain toisena päivänä loppuun, jolloin taas muistuu värityskuvan kautta käsitelty tunnetila.

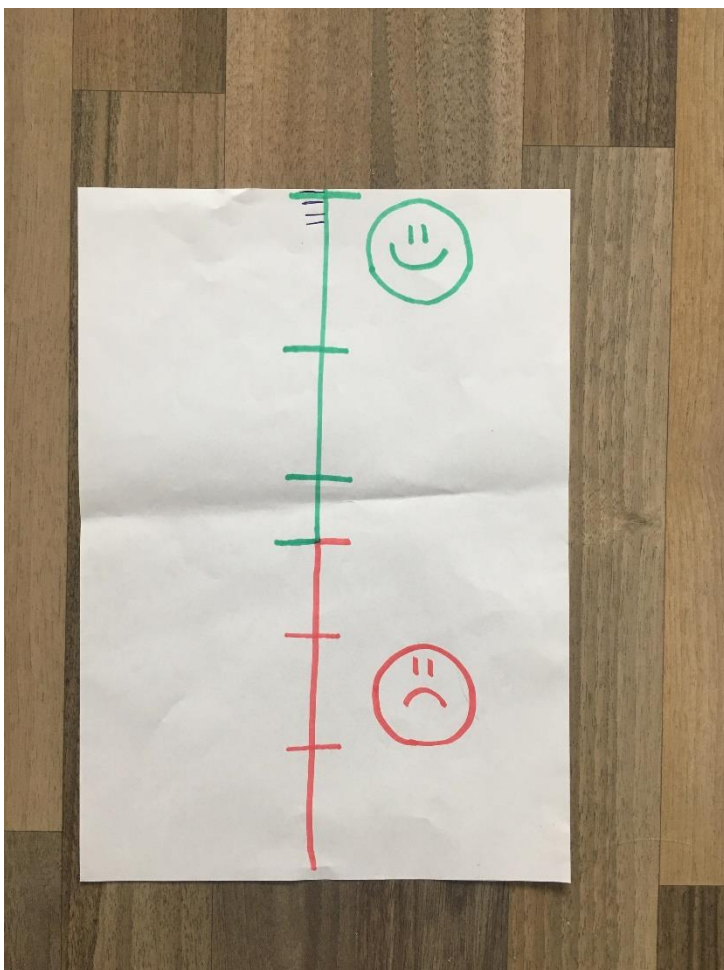
10.2 Lasten antama palaute

Tunnetuokioiden päätteeksi kysyttiin lapsilta jokaisen omaa mielipidettä, mikä oli tunnetuokion mieluisin asia. Vastaukseksi saatiin kaikki, satu, värityskuvat ja erilaiset poistumiset tunnetuokiosta. Lasten innostus tulla tunnetuokiolle näkyi selvästi. He osallistuivat aina toimintaan mukaan ja odottivat lastentarhaopettajan kertoman mukaan aina seuraavaa tunnetuokiota. Erään pilottiryhmän lapsen huoltaja kertoi tuoneensa lapsen vapaapäivänä tunnetuokioon, sillä lapsi niin kovasti odotti tunnetuokiota.

Lapsia haastateltiin tunnetuokion aikana aina omakohtaisista kokemuksista kyseiseen tunteeseen ja miltä se on tuntunut. Lapset kertoivat hyvin avoimesti ja mielellään kokemuksia ja samalla he halusivat kuulla myös meidän kokemuksia. Tämä koettiin lasten mielenkiintona tutustua meihin paremmin.

Sanallisten palautteiden lisäksi innostus tunnevärityskuvia kohtaan näkyi heidän toiminnassa. Tunnevärityskuvat olivat jokaisen tunnetuokion odotetuin aktiviteetti. He suhtautuivat suurella mielenkiinnolla värityskuvien katseluun ja halusivat aina keskustella mitä kuvassa on. He olivat innostuneita värittämään värityskuvaa huolellisesti. Värityskuvat oli hyvä jättää tunnetuokioiden viimeisiin harjoitteisiin, sille se kannusti lapsia olemaan aktiivisena koko tuokion ajan.

Viimeisen tuokion lopussa jokaista lasta pyydettiin yksitellen tulla näyttämään oheisesta taulukosta mielipiteensä tunnetuokioiden miellyttävyydestä. Taulukkoon on merkitty kuulakärkikynällä lapsen näyttämä kohta. Eräs lapsista sanoi innostuneella äänellä ”kymppi, kymppi” samalla kun näytti taulukosta kohtaa sormella.

Kuva 3 Tunnetuokioiden mielekkyys taulukosta näytettynä

10.3 Lastentarhaopettajan antama palaute

Yhteistyötä tekevältä lastentarhanopettajalta saatiin myönteistä palautetta tunnetuokioiden kiireettömästä ja positiivisesta ilmapiiristä, sekä lapsilähtöisyydestä. Ohjattujen tuokioiden rakenne oli hänen mielestään selkeä, ajankäyttö hyvin suunniteltua ja lasten ennakointi siirtymätilanteisiin hyvää, jonka johdosta siirtymätilanteet olivat luontevia.

Ensimmäisellä tunnetuokio kerran jälkeen lastentarhaopettajalta saatiin palautetta, että olisi hyvä olla myös jotain energiaa purkavaa toimintaa, vaikka hänen kertomansa mukaan ilmapiiri oli pysynyt rauhallisena. Ilmapiirin rauhallisena säilyttäminen saatiin hänen mielestään ohjaajien omalla rauhallisella olemuksella ja tarvittaessa jämäkkyydellä.

Suunnitelmaan jätetty joustamisen vara oli lastentarhaopettajasta hyvä, sillä lasten henkilökohtaisia näkemyksiä tuli paljon esille keskustelussa, jolle annettiin aikaa tarpeeksi. Lisäksi hän oli kiinnittänyt huomiota, että ohjaajien omilla esimerkeillä keskusteluissa ja harjoituksissa oli myönteisiä vaikutuksia.

Positiivista palautetta ohjauskerroista saatiin jokaisen lapsen kannustavasta huomioinnista ja jokaisella lapselle annetusta tarvitsemasta ajasta esimerkiksi yhdellä pilottiryhmän lapsista oli puheen tuottamisessa vaikeuksia, joten lapselle annettiin rauha kertoa asiansa loppuun ja häntä kuunneltiin keskeyttämättä. Saadun palautteen mukaan lasten yksilölliset tarpeet otettiin ryhmässä huomioon muita lapsia häiritsemättä muun muassa ohjaajien istuessa pöydän ääressä lasten väleissä ja tarvittaessa pienellä kosketuksella olkapäähän. Kunnioitus ja empatia eivät ole erillisiä ohjaustaitoja, vaan ohjauksellisen vuorovaikutuksen ohjaussuhteen lähtökohtia. Näitä taitoja voidaan osoittaa hyvin kuuntelemalla ja olemalla läsnä ohjattavaa varten. (Onnismaa 2007, 42.)

Oppaan toimivuudesta saatiin kirjallista palautetta yhteistyö lastentarhaopettajalta. Hänen mukaan tunnekasvatus on tärkeää lapsen kehityksen kannalta. Varhaiskasvatuksessa arki on toisinaan hyvin hetkistä, joten valmiit materiaalit ovat aina hyvin tarpeellisia.

Lastentarhaopettajan mielestä tällä hetkellä on hyvin vähän löydettävissä materiaalia, joka

olisi suunnattu vain viisivuotiaille. Etenkin sellaista, jota voisi hyödyntää viskarikerhossa. Hänen mielestään opas on monipuolinen tunnekokonaisuus, sekä varmasti hyödyllinen monelle etenkin viskarikerhon vetäjälle.

Hän kertoi, että opas on hyvin selkeästi koottu, joten se on helppo ottaa käyttöön. Tuokiot ovat rakennettu ja suunniteltu kokonaisiksi mikä helpottaa käyttöönottoa. Opas on kirjoitettu lyhyesti ja ytimekkäästi mikä helpottaa arjen kiireessä sen käyttöä. Aina ei ole aikaa lukea pitkiä tekstejä ja tehtävän antoja.

Lastentarhaopettajan mielestä oppaan ulkonäkö on hyvin selkeä. Tuokioiden ohjeistukset ovat hyvin selkeän näköisesti tehty. Lisäksi hän kehui värityskuvien kautta tunteen helposti tuomisen esille.

Lisäys ehdotuksesi lastentarhaopettaja ehdotti oppaan sisällysluettelon selkeämpää ulkoasia-esimerkiksi tunnetila ja sisennettyjä alaotsikoita. Sisällysluettelosta pystyisi tällöin selkeämmin katsomaan käsiteltäviä tunteita. Kansilehdessä voisi olla myös esimerkiksi muutama pienempi valmiiksi väritetty värityskuva, jotta se herättäisi huomiota ja kertoisi ensinäkemältä mistä on kyse. Lastentarhaopettajan ehdotuksesta korjasimme hänen ehdottamalla tavalla oppaan sisällysluettelon.

Lastentarhaopettajan mielestä ohjaajien kokemus lasten kanssa työskentelystä näkyi tuokioissa vahvasti myönteisesti, mutta lastentarhaopettajasta on hienoa ohjaajien halu kehittää itseään lisää kysymällä palautetta tuokioista ja oppaasta.

10.4 Itsearviointi

Työn tarkoituksena oli tutustua teoratiedon kautta viisivuotiaiden lasten tunnekasvatukseen ja kokeilujen avulla tuottaa varhaiskasvattajille opas viisivuotiaiden lasten tunnekasvatuksesta, joka on varhaiskasvatuksen resursseihin ja käytäntöön sopiva.

Opinnäytetyön aihe kiinnosti meitä alusta alkaen. Ennen prosessin alkua odotettiin jo, että luotua työtä päästäisiin kokeilemaan käytäntöön. Opinnäytetyön teoratiedon ja kokeiltujen

käytännönmenetelmien kautta koemme oppineen asioita, joita voimme hyödyntää tulevina lastentarhaopettajina työssämme. Opinnäytetyön kautta, olemme oppineet lisää aiheesta joka kiinnostaa meitä. Opinnäytetyö ja tuotos tukivat meidän ammatillista kasvua.

Tunnetuokioissa havainnoimme lasten olevan innostuneita luodusta toimintakokonaisuudesta. Lapset vaikuttivat kiinnostuneilta tunteiden käsittelystä ja olivat innoissaan mukana kaikissa tunneharjoituksissa. Työn kiinnostavuuden takia sitä oli mielekästä toteuttaa. Työn edetessä ja toteutusten myötä motivaatiomme lisääntyi. Olimme mielissämme, sillä saimme rakennettua luottamussuhteen meidän ja lasten välille. Lisäksi oli hienoa huomata lasten nauttivan tunteiden harjoittelusta. Kiitollisuutta koimme yhteistyöpäiväkotiä kohtaan, sillä he ottivat meidät vastaan ja mahdollistivat työn toteutus osion kokeilun. He osallistuivat oppaan sisällön suunnitteluun ja toteutuksen palautteiden kautta, sekä valitsivat pilotointiin iältään sopivat lapset.

10.5 Johtopäätökset ja jatkotoimintaehdotukset

Varhaiskasvatuksessa on tehty toteutettavaksi erilaisia tunnekasvatuksen kokonaisuuksia, mutta mietimme kuinka laajasti ne ovat käytössä varhaiskasvatuksen kentällä. Yhteistyötä kanssamme tekevä lastentarhaopettaja oli aikaisemmin käyttänyt lapsiryhmän kanssa Tunne-
muksu-tunnetaito-ohjelma, jolla toteutettiin tunnekasvatusta. He olivat muutenkin kiinnostuneita lasten tunnetaidoista.

Tulemme käyttämään opasta tulevassa työssä varhaiskasvattajina viisivuotiaiden lasten tunnetaitojen tukemisessa. Yhteistyötä kanssamme tekevä lastentarhaopettaja otti oppaan käyttöön kaikille heidän ryhmän viisivuotiaille lapsille pilotointiryhmän lisäksi. Lisäksi jaoimme oppaan Facebookissa Varhaiskasvattajien materiaalipankki -ryhmässä. Tulevaisuudessa olisi mielenkiintoista tietää otetaanko Varhaiskasvattajien opas viisivuotiaiden lasten tunnekasvatuksesta käyttöön ja näkyykö opinnäytetyön myötä lisääntynyt tieto tunnekasvatuksesta päiväkodin arjessa tai esimerkiksi varhaiskasvatussuunnitelman teossa. Opinnäytetyön lisäksi tunnekasvatuksen lisääntymiseen päiväkodeissa saattaa vaikuttaa tämän hetkisen voimassa olevan varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa oleva ohjeistus tunnekasvatuksen järjestämisestä.

Opinnäytetyönä luotu mallinnus on meidän, sekä yhteistyötä tekevän lastentarhaopettajan

mielestä helppo ja käytännöllinen toteuttaa varhaiskasvatuksessa järjestettävään tunnekasvatukseen. Tosin jälkepäin ajateltuna tunnetuokiot olisi voinut videoida, jotta niihin olisi voinut prosessin aikana palata.

Oppaassa jokaista tunnetta käsitellään vain kerran. Jatkotoimintaehdotuksena on tunnetuokioiden lisääminen, jolloin se mahdollistaisi tunteiden monipuolisemman käsittelyn. Jatkotoimintaehdotukseen voisi lisäksi kehitellä useampia toteutusvaihtoehtoja ja erilaisia harjoitteita, jolloin jokainen lastentarhaopettaja voisi valita niistä parhaiten omaa ryhmää palvelevat vaihtoehdot. Tällöin yhtä tunnetta voitaisiin käsitellä useampaan kertaan tunnetuokioissa suuremman materiaalipankin johdosta. Näin voitaisiin mahdollistaa tunnetuokioiden jatko säännöllisesti koko toimintakauden ajan.

10.6 Opinnäytetyön luotettavuus ja eettiset kysymykset

Opinnäytetyössä otettiin luotettavuus huomioon jo ennen tuotoksen tekemisen aloittamista anomalla Espoon kaupungin sivistystoimelta opinnäytetyön tekemistä varten tutkimuslupaa. Pilottiryhmään osallistuvien lasten huoltajille jaettiin Espoon kaupungin sivistystoimen huoltajan suostumuslomake ja lisäksi saatekirje, jossa esiteltiin opinnäytetyön aihe, tavoitteet, miten toteutus tapahtuu ja arvioinnin tavat. Lisäksi saateviestissä kerrottiin mistä valmiin opinnäytetyön ja varhaiskasvattajien oppaan viisivuotiain lasten tunnekasvatuksesta voi lukea. Jokaiselle työhön osallistuvalla on annettava tarvittava informaatio työn luonteesta ja sen tavoitteista, sekä osallistumisen vapaaehtoisuutta on korostettava (Eskola ja Suoranta 2008, 56).

Opinnäytetyössä käytettiin havainnointi- ja arviointimenetelmiä luotettavan tuotoksen rakentamiseksi. Jokaisessa ohjatussa tuokiossa oli myös havainnoimassa ryhmän varhaiskasvattaja. Hänen havainnoidessaan pystyimme itse kiinnittämään enemmän huomiota lasten ohjaamiseen ja tunteen esille tuomiseen. Tämän takia oma havainnointi oli osittain melko heikkoa, mutta pyrimme sen sijaan korvaamaan sitä yhteisellä keskustelulla ja tuokion päätyttyä kirjoittamalla havainnointipäiväkirjoihin. Arvioinnissa käytettiin kolmea eri menetelmää: kyselylomake, haastattelu ja arviointitaulukko. Haastatteluilla koettiin olleen merkittävä rooli opinnäytetyön tuotoksen luotettavuuden muodostumisessa, sillä sen kautta saatiin vahvistusta varhaiskasvattajan ja lasten mielipiteille. Luotettavuutta lisäsi haastatteluiden kirjoittaminen muistiin.

Opinnäytetyöhön kerätty materiaali on vain opinnäytetyöntekijöiden käytössä. Näin mahdollistetaan työssä mukana olleiden henkilöiden anonymiteetti. Työssä ei julkaista päiväkotia, varhaiskasvattajan nimeä eikä lasten nimiä tunnistettavuuden takia. Eskola ja Suoranta (2008, 56) toteaa osallistuvien yksityisyys ja työn luottamuksellisuus on turvattava.

Pilottiryhmän lapsilla oli omaehtoinen osallistuminen ja osallisuus tuokioissa. Heitä kohdeltiin kunnioitettavasti ja tasa-arvoisesti. Tunnetuokioissa pyrittiin turvalliseen ilmapiiriin meidän omalla lempeällä ja määrätietoisella käytöksellä.

Päiväkodin henkilökunnalle jaettiin opinnäytetyön raportti ja varhaiskasvattajien opas viisivuotiaiden lasten tunnekasvatuksesta. Pilottiryhmässä toimineiden lasten huoltajat voivat halutessaan tutustua materiaaleihin päiväkodilla.

11 Pohdinta

Opinnäytetyöprosessi eteni suunnitellun aikataulun mukaan, eikä yllättäviä ongelmia ilmennyt matkan aikana. Oppaan kautta lasten tunne osaamisen kehittymistä ei pystytty mittaamaan, koska opinnäytetyön työskentely aika oli lyhyt ja pilotti ryhmässä olevat viisivuotiaat lapset lähtevät kesälomalle, jonka jälkeen he siirtyvät esikouluun. Yhteistyöpäiväkodin lastentarhaopettaja kuitenkin jatkaa oppaan käyttöä ryhmässään, sillä koki sen tarpeelliseksi, helpoksi ja hän kaipasikin uusia käytännöllisiä menetelmiä omaan työhönsä. Olemme yhteydessä yhteistyöpäiväkotiin vielä opinnäytetyöprosessin jälkeen ja seuraamme vielä lisää oppaan toimivuutta ja lasten tunne taitojen kehittymistä.

Teoriatiedon etsimisessä oli ajoittain alussa haasteita, sillä tunnekasvatuksesta emme löytäneet juurikaan kirjallisuutta. Opinnäytetyöprosessin edetessä tiedonhankinta taidot kehittyivät ja tietoa löytyi kuitenkin riittävästi.

Satujen tuottaminen ja keksiminen tuntui opinnäytetyöprosessissa aluksi haastavalta. Perehdyimme kuitenkin lasten kirjallisuuteen ja satuihin ja niiden avulla ruokimme omaa mielikuvitustamme. Lasten satujen lukemisen jälkeen mielikuvitus ja satujen kirjoittaminen kehittyi ja

sadut syntyivät. Mielikuvitus ei ole synnynnäinen ominaisuus jonka vuoksi sitä voi kehittää ja kasvattaa. Mielikuvitusta voidaan kehittää ja kasvattaa erilaisten elämyksien, kokemusten ja havaintojen kautta. (Hakkola & Virsu 2000, 10-11.) Mielestämme mielikuvituksemme kehittyi opinnäytetyöprosessin aikana ja satujen tekemisestä tuli mukavaa ja mielekästä meille.

Kumpikin meistä opinnäytetyöntekijöistä on työskennellyt laajasti eri-ikäisten ja kehitykseltään eritasoisten lasten kanssa ja havainnot ovat olleet samanlaiset kuin Kemppisen (2000, 2), jonka mukaan lapsilla ja nuorilla on yhä enemmän tunne-elämän ongelmia kuin aikaisemmin. Huomio on kiinnittynyt myös lasten tunteiden ilmaisuun. Lapset ilmaisevat tunteitaan voimakkaasti, vaikka he eivät osaisi sanoittaa tuntemustaan. Tällöin lapsi saattaa muun muassa ilmaista tuntemuksensa käyttäytymällä aggressiivisesti. Oppaamme avulla halusimmekin tuoda tunnekasvatuksesta valmiita harjoituksia ja materiaaleja tunnetuokioiden toteutukseen päiväkotiin.

Meitä huolestuttaa hieman ajanpuute päiväkodissa. Varhaiskasvatussuunnitelman muutoksen kautta lastentarhaopettajilla on enemmän suunnittelu-aikaa päivässä, joka tarkoittaa sitä, että he ovat enemmän pois ryhmästä. Vaikuttaako tämä toimintatuokioihin päiväkodissa? Olemme huomanneet, kuinka tärkeää on käydä lasten kanssa tunteita läpi ja pitää tuokioita heille säännöllisesti. On yhtä tärkeää käydä läpi positiivisia ja negatiivisia tunteita. Uskomme, että oppaamme avulla päiväkodin henkilökunnan on helppo aloittaa tunnetaitojen harjoittelu lasten kanssa. Opas on selkeä, helppokäyttöinen ja harjoitukset ovat monipuolisia ja helposti sovellettavia. Olemme tyytyväisiä tuotokseen kokonaisuudessaan.

Lähteet

Painetut:

Aalto M. 2000. Ryppäästä ryhmäksi. My generation Oy.

Airas, C. 2005. Lapsuuden normaali kehitys syntymästä taaperoiikään. Teoksessa Brummer, M. & Enckell, H. (toim.) Lasten ja nuorten psykoterapia. Helsinki: WSOY.

Aro, T. 2011. Miten ymmärrämme itsesäätelyn? Teoksessa Laakso, M & Aro, T. (toim.) Taaperosta taitavaksi toimijaksi: Itsesäätelytaitojen kehitys ja tukeminen. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.

Aro, T. 2014. Itsesäätely ja tarkkaavaisuus. Teoksessa Siiskonen, T. Aro, T. Ahonen, T & Ketonen, R. (toim.) Joko se puhuu?: Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Bettelheim, B. 1987. Satujen lumous: merkitys ja arvo. Helsinki: WSOY.

Eskola, J. & Suoranta, J. 2008. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 8. painos. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Goleman, D. Suomenkos Kankaanpää, J. 1997. Tunneäly: Lahjakkuuden koko kuva. Helsinki: Otava.

Gyekye, M. & Nikkilä, P. 2013. Arviointiympyrä. Oppimisen mahdollisuudet näkyviin. Vantaa: Pedatieto.

Haapasalo, T. & Kirkkopelto, K. 2013. Molli. Hyvällä mielellä vai pahalla päällä. Tunteet taidoiksi. Helsinki: Lastenkeskus.

Hakamo, M-L. 2011. Puhekuplia. Lapsen puheen ja kielellisen tietoisuuden kehittäminen. Saarijärvi: Saarijärven Offset.

Harris, P. 2008. Children's understanding of emotion. Teoksessa M. Lewis, J. M.

Haviland-Jones & L. F. Barrett (toim.) Handbook of emotions. New York: Guilford Press.

Heikka, J. Hujala, E. & Turja, L. 2009. Arvioinnista opiksi. Havainnointi, arviointi ja suunnittelu varhaispedagogiikassa. Vantaa: Printell.

- Heikkinen, H. Huttunen, R. & Moilanen, P. 1999. Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Juva: Atena kustannus.
- Kronqvist, E. & Pulkkinen, M. 2007. Kehityspsykologia: Matkalla muutokseen. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.
- Hakkola, K. & Virsu, M. 2000. Entäs jos... Laulava puu ja muita tarinoita teematyöskentelystä. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Himberg, L. Laakso, J. Peltola, R. Näätänen, R. & Vidjeskog, J. 2000. Kehittyvä ihminen. Psykologia 2. Porvoo: WS Bookwell Oy.
- Huttunen, K, Laakso, M-L. & Helminen, J. 2016. Pelaamalla tunnetaitojen harjoittelua. Lastentarha.
- Isokorpi, T. 2004. Tunneoppia parempaan vuorovaikutukseen. Juva: WS Bookwell Oy
- Jarasto, P. & Sinervo, N. 2000. 3.painos. Alle kouluikäisen lapsen maailma. Jyväskylä; Gummeruksen kirjapaino Oy.
- Kananen, J. 2015. Opinnäytetyön kirjoittajan opas. Näin kirjoitan opinnäytetyön tai pro gradun alusta loppuun. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Karling, M. Ojanen, T. Sivén, T. Vihunen, R. & Vilén, M. 2009. 12.painos. Lapsenaika. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.
- Keltikangas- Järvinen, L. 2004. Temperamentti. Ihmisen yksilöllisyys. Juva: WS Bookwell Oy.
- Kemppinen, P. 2000. Lasten ja nuorten tunne-elämän häiriöt. Vantaa: Kustannusvalmennus P. & K. Oy.
- Kinnunen, S. 2003. Anna mun olla lapsi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Keltikangas-Järvinen L. 2000. Tunne itsesi, suomalainen. Helsinki: WSOY.
- Komi, T. 2015. Tunne kiilaa järjen. Lastentarhalehti.
- Kronqvist, E. & Pulkkinen, M. (2007). Kehityspsykologia: Matkalla muutokseen. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.
- Lahtinen, A. Punamäki, R. & Tamminen, T. 2008. Kulttuuri lapsen kasvattajana. Vantaa: Dark Oy.

Laine, K. 2005. Minä, me ja muut sosiaalisissa verkostoissa. Helsinki: Otava.

Laine, V. & Vilkkonen-Riihelä, A. 2006. Mielen maailma. Tunteet, motiivit ja taitava ajattelu. Helsinki: WSOY oppimateriaalit Oy.

Laitinen, M. & Uusitalo, T. 2008. Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämäkokemusten tutkimisessa. Teoksessa Narratiivikirja: menetelmiä ja esimerkkejä. Toim. Kaasila, R. Rajala, R & Nurmi, K. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Lukens, R. 2007. A critical handbook of children`s literature .Boston: Pearson Education.

Lyytinen, P. Korhonen, M. & Lyytinen, H. 2008. Näkökulmia kehityspsykologiaan. Helsinki: WSOY

Niemelä, S. & Lehtonen, M. 2007. Esipuhe. Teoksessa: H. Ylönen. Satulaivan matkassa - sadut lapsen apuna vanhempien erotessa. Helsinki: Suomen kasvatus- ja Perheneuvontaliitto. 5.

Mäki, S. & Arvola, P. 2009. Satu hoitaa lapsen mieltä. Teoksessa: S. Mäki (toim.) & P. Arvola (toim.) Satu kantaa lasta. Opas lasten ja nuorten kirjallisuusterapiaan 1. Helsinki: Duodecim.

Marjamäki, E. Kosonen, S. Törrönen, S. & Hannukkala, M. 2015. Lapsen mieli - Mielenterveys-taitoja varhaiskasvatukseen ja neuvolaan. 2. painos. Helsinki: Suomen Mielenterveysseura.

Niemi, P. 2014. Hyvää mieltä ja tunnetaitoja. Hämeenlinna: Päivä osakeyhtiö.

Numminen P. 2005. Avaa ovi lapsen maailmaan. Pilot-kustannus Oy.

Nummenmaa, A. & Alasuutari, M. 2008. Metaforat lapsuuden kulttuuristen merkitysten kantajana. Teoksessa Kulttuuri lapsen kasvattajana. Toim. Lahikainen, A. Punamäki, R. & Tamminen, T. Vantaa: Dark Oy.

Nummenmaa, L. 2010. Tunteiden psykologia. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Novak. J. D. 2002. Tiedon oppiminen, luominen ja käyttö. Jyväskylä: PS-kustannus.

Nurmi, P. 2013. Lapsen ja nuoren viha. Helsinki: PS-kustannus.

Ojanen, S. Lappalainen, I. & Kurenniemi, M. 1980. Sadun avara maailma: Sadut varhaiskasvatuksen tukena. Helsinki: Otava.

Onnismaa, J. 2007. Ohjaus- ja neuvontatyö. Aikaa, huomiota ja kunnioitusta. Helsinki: Gaudeamus.

Orvasto, R-L. & Levola, K. 2010. Seitsemän minuuttia sadulle. Helsinki: Tammi.

Peltonen A. 2000. Tunnetaidot ovat kaikkien ulottuvilla. Teoksessa A.Peltonen & T. Kullberg-Piilola. Tunnemuksuu. Tunnetaitoja perheille ja kasvattajille. Helsinki: Kirjapaja.

Peltonen, A. & Kullberg-Piilola, T. 2005. Tunnemuksuu. Saarijärvi: Saarijärven Offset

Pihlaja, P. & Viitala, R. 2005. Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Helsinki: WSOY.

Piiroinen T. 2006-2007. Ohjaajan opas lasten osallistavien ryhmien ohjaamiseen. Helsinki.

Puolimatka T. 2010. Kasvatuksen mahdollisuudet ja rajat. Minuuden rakentamisen filosofia. Helsinki: Kirjayhtymä.

Rantala, T. 2008. Kuva, tarina ja koulu. Teoksessa Narratiivikirja: menetelmiä ja esimerkkejä. Toim. Kaasila, R. Rajala, R. & Nurmi, K. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Reeve, J. 2009. Understanding motivation and emotion. Fifth Edition.

Ruokonen Inkeri, Rusanen, Sinikka, Välimäki Anna-Leena (toim.). Taidekasvatus varhaiskasvatuksessa. 2009. Yliopistopaino Oy. Helsinki.

Saarinen M. & Kokkonen M. 2003. Tunneäly. Kohti KOKONAista elämää. Helsinki: WSOY.

Sinkkonen, J. 2008. Mitä lapsi tarvitsee hyvään kasvuun. Helsinki: WSOY.

Silvén, M 2010. Varhaiset ihmissuhteet. Polku lapsen suotuisaan kehitykseen. Saarijärvi: Saarijärven offset Oy.

Sääkslahti, A. 2015. Liikunta varhaiskasvatuksessa. Juva: PS-kustannus.

Tuulaniemi, J. 2011. Palvelumuotoilu. Helsinki. Talentum.

Webster-Stratton, C. (2011). Kuinka edistää lasten sosiaalisia ja emotionaalisia taitoja. Helsinki: Profami.

Vilka, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Tammi.

Wright, N. & Oliver, G. 1998. Lapsen tunteet. Tampere: Kirjatoimi.

Ylönen, H. 2000. Loihditut linnut. Satujen merkitys lapselle. Helsinki: Tammi.

Ylönen, H. 2007. Satulaivan matkassa - sadut lapsen apuna vanhempien erotessa. Helsinki: Suomen kasvatus- ja Perheneuvontaliitto.

Ylönen, H. 2008. Sadut hoitavat. Teoksessa M. Oranen, A. Tiainen, E. Lehtinen H. Ylönen (toim.) Satuviitta. Helsinki: Tekijät ja Ensi- ja turvakotien liitto.

Ylönen, H. 2008. Satuviitta. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry.

Sähköiset:

Kallio, A. Kerola, K. & Kujanpää, S. 2012. Tunteesta tunteeseen -Ihmisielen tarinat sanoin ja kuvin. Tunnetaitojen oppimateriaali kasvatukseen ja erityiskasvatukseen. Ohjaajan opas harjoituskirjaan. Opetushallitus. Viitattu 03.05.2018. http://www.edu.fi/tunteesta_tunteeseen

Köngäs, M. 2018. Viitattu 20.05.2018. <http://lauda.ulapland.fi/handle/10024/63145>

Lapsen temperamentti. 2018. Artikkel MML:n Vanheimpainnetissä, Lapsen kasvu ja kehitys osiossa. Viitattu 10.03.2018. <https://www.mll.fi/vanhemmille/lapsen-kasvu-ja-kehitys/5-6-v/5-6-vuotiaan-persoonallisuuden-kehitys/>

Lapsen sosiaalinen kehitys. 2018. Artikkel MML:n Vanheimpainnetissä, Lapsen kasvu ja kehitys osiossa. Viitattu 09.03.2018. <https://www.mll.fi/vanhemmille/lapsen-kasvu-ja-kehitys/5-6-v/5-6-vuotiaan-sosiaalinen-kehitys/>

Lapsen älyllinen kehitys. 2017. Artikkel MML:n Vanheimpainnetissä, Lapsen kasvu ja kehitys osiossa. Viitattu 11.03.2018. <https://www.mll.fi/vanhemmille/lapsen-kasvu-ja-kehitys/5-6-v/5-6-vuotiaan-alyllinen-kehitys/>

Lapsen 5. ikävuosi - opas vanhemmille. Opas Naantalin kaupungin nettisivuilla, osiossa terveys, vastaanotot, lastenneuvolat. Viitattu 08.03.2018 http://www.naantali.fi/terveys/palvelut/neurolat/info_vanhemmille/fi_FI/info_vanhemmille/_files/91749127023497370/default/Tulostettava%20opas.pdf

Niemi-Pynttäri, U. 2014. Olipa kerran kaukaisessa maassa. Adoptioperheet lehti. Viitattu: 29.4.2018. http://www.adoptioperheet.fi/sites/default/files/artikkelit/olipa_kerran_kaukaisessa_maassa_2_14.pdf

Edu. 2013. Tunteesta tunteeseen. Ihmisielen tarinat kuvin ja sanoin. http://www.edu.fi/tunteesta_tunteeseen/tunnetaitoja_oppii_harjoittelemalla

Opetushallitus. 2018. Yleistä itsearviointia. Viitattu: 6.4.2018. http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/laadunhallinnan_tuki/leonardo_quality_in_vet_schools/itsearviointia/yleista_itsearviointia

Pajunen, T. & Rantanen, T. 2013. Opinnäytetyöpakki. Turku AMK. Viitattu 20.04.2018 <http://www.kamk.fi/opari/Opinnaytetyopakki/Opinnaytetyoprosessi/SoTeLi/Opinnaytetyoprosessi/Itsearviointi>

Sinkkonen, J. 2004. Kiintymyssuhdeteoria- tutkimuslöydöksistä käytännön sovelluksiin. Viitattu 20.04.2018. <http://www.terveyskirjasto.fi/xmedia/duo/duo94437.pdf>

Tiina Helenius. Tiina Tuominen. Alle 3-vuotiaiden tunnekasvatus päiväkodissa. Ammattikorkeakoulu opinnäytetyö. 2015. http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/97247/Helenius_Tiina_Tuominen_Tiina.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Tirkkonen, Terho. 2013. Palvelumuotoilu. Viitattu: 12.03.2018. <https://terhotirkkonen.com/2013/11/04/palvelumuotoilu/>

Tunnetaidot auttavat arjessa. Suomen Mielenterveysseura. Viitattu 06.03.2018. <https://www.mielenterveysseura.fi/fi/mielenterveys/itsetuntemus/tunnetaidot/tunnetaidot-arjessa>

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy. 2016. Tampere. Viitattu 12.03.2018. http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf

Ylönen, H. Näkökulmia satuihin. Viitattu 14.04.2018 <http://www.kolumbus.fi/hilkka.ylo-nen/sadut.html>

Kuviot

Kuva 1 Opinnäytetyön prosessin kulku	27
Kuva 2 Havainnoinnin kehä.....	36
Kuva 3 Tunnetuokioiden mielekkyys taulukosta näytettynä	41

Liitteet

Liite 1: Huoltajan suostumus	57
Liite 2: Lastentarhaopettajan arviointikysely varhaiskasvattajien oppaasta.....	58
Liite 3: Varhaiskasvattajien opas viisivuotiaiden lasten tunnekasvatuksesta	59

Liite 2: Lastentarhaopettajan arviointikysely varhaiskasvattajien oppaasta

Arviointikysely varhaiskasvattajien oppaasta viisivuotiaille lapsille tunnekasvatuksesta !

Kuinka tarpeellisena pidät opasta:

Kuinka helppona pidät oppaan käyttöä päiväkotiarjessa, mitkä tekijät vaikuttavat mielipiteeseesi:

Mitä olet mieltä oppaan ulkoasusta:

Oma innostuksesi opettaa tunteita oppaan kautta:

Mitä lisäisit oppaaseen:

Mitä poistaisit oppaasta:

Liite 3: Varhaiskasvattajien opas viisivuotiaiden lasten tunnekasvatuksesta

Tekijät: Anniina Kemppainen & Klaara Sundman
Kuvittaja: Erja Luukkonen

**VARHAISKASVATTAJIEN OPAS
VIISIVUOTIAIDEN LASTEN
TUNNEKASVATUKSESTA
HARJOITUKSIA LASTEN TUNNEKASVATUKSEN TOTEUTTAMISEEN**

Sisällysluettelo

<u>Esipuhe</u>	62
<u>Tietoa Tunnekasvatuksesta</u>	63
<u>Käyttöohje</u>	64
<u>Jännitys</u>	65
<u>Jännitys tunteen satu lapsille</u>	<i>Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.</i>
<u>Värityskuva jännitys</u>	68
<u>Onnellisuus</u>	69
<u>Onnellisuus tunteen satu lapsille</u>	<i>Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.</i>
<u>Värityskuva onnellisuus</u>	71
<u>Pelko</u>	72
<u>Pelko tunteen satu lapsille</u>	<i>Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.</i>
<u>Värityskuva pelko</u>	74
<u>Pettymys</u>	75
<u>Pettymys tunteen satu lapsille</u>	<i>Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.</i>
<u>Värityskuva pettymys</u>	77
<u>Ilo</u>	78
<u>Ilo tunteen satu lapsille</u>	<i>Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.</i>
<u>Värityskuva ilo</u>	80
<u>Viha</u>	81
<u>Viha tunteen satu lapsille</u>	<i>Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.</i>
<u>Värityskuva viha</u>	83
<u>Suru</u>	84
<u>Suru tunteen satu lapsille</u>	85
<u>Värityskuva suru</u>	86
<u>Kaveruus ja empatia</u>	87
<u>Kaveruus ja empatia tunteen satu lapsille</u>	88
<u>Värityskuva kaveruus ja empatia</u>	89
<u>Lähteet</u>	90

Esipuhe

Emootiot eli tunteet ovat monimutkaisia ilmiöitä, joita voidaan tarkastella useasta eri näkökulmasta. Subjektiiivisesta näkökulmasta katsottuna tunteet ovat jokaisen henkilön omia tuntemuksia. Tuntemukset saavat meidät tuntemaan tietynlaisella tavalla esimerkiksi onnellisuutta. Tunteet ovat myös biologisia reaktioita, jotka saavat ihmiskehon valmistautumaan ja toimimaan tarvittavalla tavalla esimerkiksi uudessa tilanteessa keho voi reagoida tilanteeseen tarvittavalla tavalla hyvin nopeasti. Meissä ihmisissä tunteet saavat aikaan erilaisia reaktioita, sillä niiden tarkoituksena on toimia reaktioiden ja toiminnan aikaansaajina. Jotta jokainen oppisi ymmärtämään omaa käyttäytymistään olisi tunteiden tunnistaminen tärkeää ja tämän vuoksi tunteista puhuminen. Lisäksi tunteet ovat sosiaalinen ilmiö, sillä kehonkieleemme, puheemme ja äänenpainomme kertoo muille ihmisille emotionaalisuudestamme ja tunteestamme, joka on sillä hetkellä. (Reeve 2009,299; Nurmi 2013,24.)

Tämä opas on osa tehtyä opinnäytetyötä. Oppaan avulla tarjotaan valmiita harjoituksia ja työkaluja tunnekasvatuksen tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Opas sisältää erilaisia satuja ja värityskuvia joissa tunteet tuodaan esille, sekä toiminnallisia harjoituksia, joiden avulla voidaan kehittää lasten tunnekasvatusta. Harjoitukset on suunniteltu viisivuotiaille lapsille. Tunneharjoituksilla pyritään kehittämään lasten tunnetaitoja, tukemaan lasten välistä vuorovaikutusta ja kannustamaan varhaiskasvattajia toteuttamaan tunnekasvatusta. Oppaassa on harjoituksia tunnekasvatukseen ja tavoitteet.

Tietoa Tunnekasvatuksesta

Lapsi viettää lapsuudestaan ison osan ajasta päivähoitossa, joten hän tuo luonnollisesti tunteitaan esille myös päiväkodissa. Lasten tunteiden ilmaisulle tulisi jokaisesta päiväkodista löytyä aikaa ja tilaa. (Peltonen & Kullberg-Piilola 2005, 15.)

Valitettavasti tunnekasvatus ei ole useassa päiväkodissa systemaattista vaan se on ollut satunaista muun muassa riitojen selvittelyssä. Tunnetaidot on todettu olevan merkitykselliset koko elämänhallinnan kannalta. Joten olisi tärkeää toteuttaa tunnekasvatusta järjestelmällisesti, suunnitellusti, arjen käytäntöihin sopivaksi ja pitkäaikaisesti, sillä tunnetaidot eivät kehity hetkessä. (Isokorpi 2004, 136).

Lapsuus on hyvin otollista aikaa tunnekasvatukselle, sillä siihen ajoittuu yksi herkkyyysvaihe tunne-elämän kehittymiselle (Kemppinen 2000, 3). Tämän takia meillä kasvattajilla on oiva tilaisuus harjoittaa lasten tunnetaitoja.

Tunnetaitoja voidaan harjoitella muun muassa satujen, leikin, musiikin ja taiteen keinoin (Marjamäki, Kosonen, Törrönen ja Hannukkala 2015, 25). Tämän oppaan kautta löydät kaikki tarvittavat ohjeet, miten toteutat laadukasta tunnekasvatusta varhaiskasvatuksessa viikoittain viisivuotiaille lapsille.

Käyttöohje

Tämän oppaan harjoituksilla tuetaan lasten tunnetaitojen kehittymistä ja oppimista.

Toimintakerroissa on aloitus, harjoitus ja lopetus. Jokaisen harjoituksen kohdalla on erilliset ohjeet toiminnan toteutukseen.

Harjoitus osioon voi hyödyntää eri tunnetilojen leikkejä ryhmän lasten tarpeiden mukaan. Samoja harjoituksia on hyvä toistaa toimintakerroilla, jotta ne tulevat tutuiksi lapsille.

Vaikeammat tunnetilat on hyvä lopettaa mukavalla ja positiivisella lopetuksella, jotta lapsille jää miellyttävä olo vaikeankin tunnetilan käsittelyn jälkeen.

Yhden toimintakerran kesto on noin 30 - 40 minuuttia. Toimintakertojen kestossa tulee huomioida lasten tarpeet.

Jännitys

1. Lue lapsille satu jännityksen tunteesta.
2. Keskustelkaa lasten kanssa jännityksen tunteesta. Jokainen lapsi saa kertoa onko itse kokenut joskus jännityksen tunnetta, missä tilanteessa ja miltä se tuntui?
3. Näytä lapsille värityskuva. Keskustele lasten kanssa mitä värityskuvassa on.
Esimerkki kysymyksiä: kuka on kuvassa Kerttu, minkälainen tunne Kertulla on ja miten tunteen voi tunnistaa.
4. Jaa lapsille värityskuvat ja tämän jälkeen he saavat alkaa värittämään niitä.
  - Tavoitteet: Sadun ja värityskuvan kautta tunteen tuominen esille. Turvallinen ja avoin ympäristö käsitellä tunteita ja keskustella niistä
  - Tarvikkeet: Satu, värityskuvat ja värikynät

Satu jännitys tunteesta

Olipa kerran päiväkotini nimeltä Hulina Vilinä. Päiväkodin nimestä voittekin päätellä, että päiväkodissa lapsilla on villiä menoa, etenkin silloin he ovat todella vilkkaita, jos eivät osanneet ilmaista tunteuksiaan. Päiväkotini Hulina Vilinä on oikein kauniilla paikalla, nimittäin se on kukkulan päällä ja koko kukkula on täynnä punaisia, keltaisia ja oransseja kukkia.

Tänään päiväkotiin on tulossa kaksi uutta lasta, he olivat Kerttu ja Kertun pikkusisko. Kerttu on viisi vuotta vanha. Hän ei ikinä ennen ole ollut päiväkodissa, sillä Kerttu on ollut äidin ja pikkusiskon kanssa kotona. Nyt kuitenkin Kertun äiti on menossa töihin ja äidin, sekä isän työpäivien ajan Kertusta pitää huolta päiväkodin aikuiset. Myös Kertun pikkusisko menee tänään ensimmäistä päivää päiväkotiin, mutta he ovat Kertun kanssa eri ryhmissä, sillä Kerttu on vanhempi ja hän pääsee jo Viskariryhmään.

Kerttu istuu autossa, jota ajaa äiti. He ovat matkalla päiväkotini Hulina Vilinään. Autossa istuessa Kertusta tuntuu ihan kuin hänen vatsassaan olisi perhosia, sillä häntä jännittää päiväkotiin meno. Äiti parkkeeraa auton ja kertoo heidän olevan perillä päiväkodilla. Autosta noustessaan Kerttu tarrautuu äidin käteen. Kerttu ja hänen äitinsä kävelevät käsi kädessä kukkulan pientä polkua pitkin päiväkotini Hulina Vilinälle. Päiväkodille saapuessa Kerttu ei haluaisi päästää äidin kädestä irti, sillä häntä jännittää muut viskariryhmän lapset ja aikuiset.

Päiväkodin pihalle saapuessa Kerttua ja hänen äitiään on vastassa ympäriinsä juoksevia lapsia, sekä hymyilevä päiväkodin työntekijä. Kertusta tuntuu, ettei hänen vatsassaan enää lennä perhoslauma, sillä hänen jännitys laantui mukavan päiväkodin työntekijän nähdessään.

”Moikka Kerttu, Tervetuloa meidän viskariryhmään. Minun nimeni on Sampo, olen viskariryhmän aikuinen.”

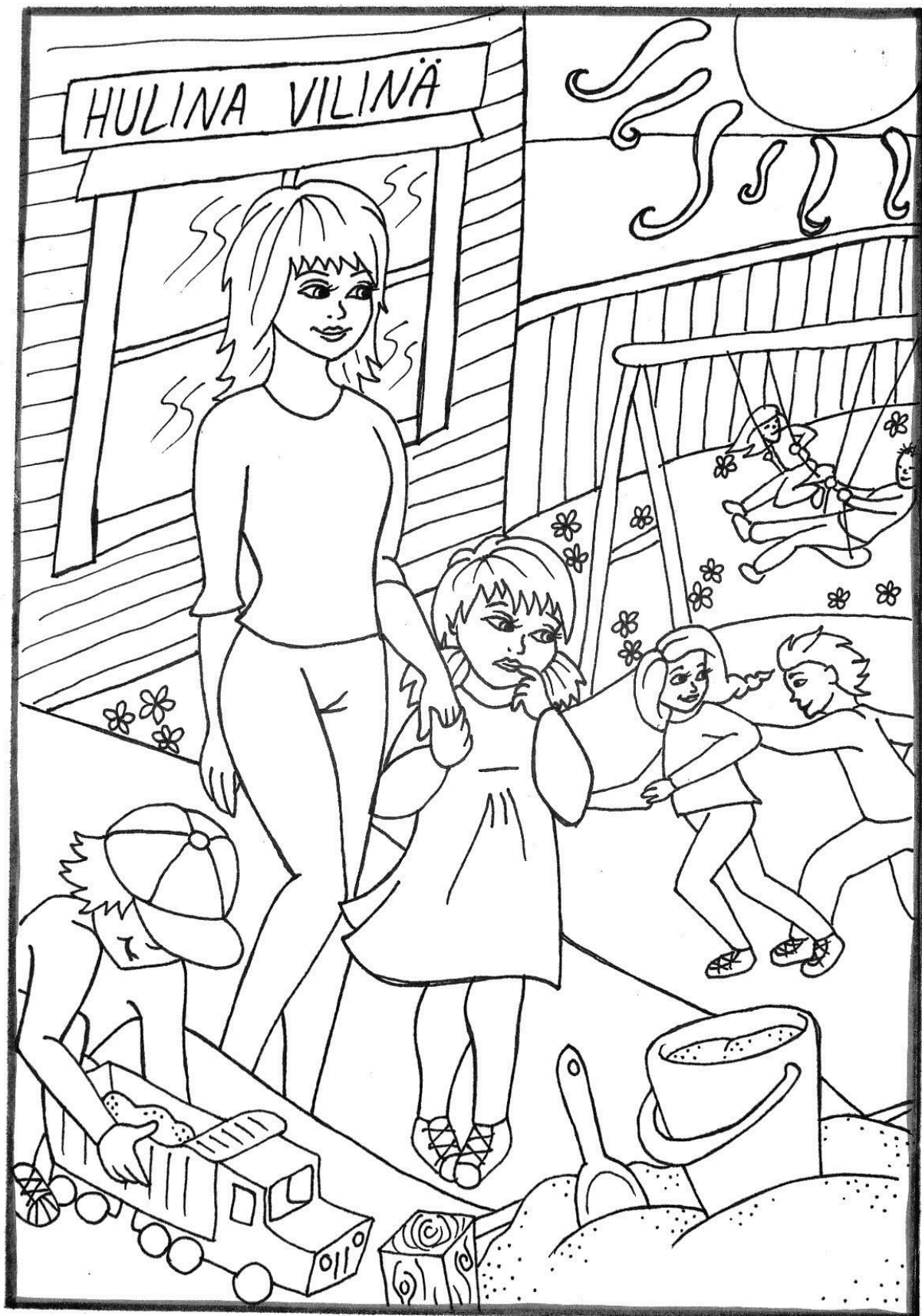
Sampo kättelee esittäytyessään Kertun äidille kohteliaasti ja ehdottaa, että he kaikki kolme voisivat mennä katsomaan sisälle päiväkotini Hulina Vilinän tiloja. Sisälle päästäessä Kerttua alkaa taas hieman taas jännittämään ja hän haluaa ottaa äidin kädestä kiinni. Päiväkodin huoneet näyttävät Kertusta kivoilta, erityisesti hän haluaisi jo mennä kokeilemaan jumppasalissa olevia puolapuita. Päiväkodin tilojen esittelyn jälkeen Sampo aikuinen näyttää missä eteisessä on Kertun naulakkopaikka. Kertun äiti laittaa Kertun repun hänen omaan naulakkoon. Reppu sisältää varavaatteita ja Kertun unika-verin, jonka hän aikoo ottaa päiväunille viereensä. Sampo ehdottaa heidän siirtyvän takaisin päiväkodin pihalle, jossa ovat muutkin viskariryhmän lapset. Kertun äiti ilmoittaa pihalle siirtyessä, että hänen on lähdettävän töihin, ettei myöhästyisi ensimmäisenä työpäivänä.

”Minuakin jännittää ensimmäinen työpäiväni niin kuin sinuakin ensimmäinen päiväkotini päiväsi, mutta jännityksen tunteessa ei ole mitään pahaa ja pian huomaa sen jo lähteneen ja viihtyvänä päiväkodissa oikein hyvin.” Äiti sanoi Kertulle ja pussasi Kerttua poskelle ja toivotti mukavaa päiväkotipäivää.

Äidin kävellessä päiväkodin portista ulos Kerttu jäi Sampo aikuisen viereen päiväkodin pihalle vilkuttamaan äidille ja äiti vilkuttaa takaisin. Eräs viskariryhmän lapsista tulee pian kysymään Kerttua hänen kanssaan tekemään hiekkalinnaa. Kerttusta hiekkalinnan teko kuulostaa todella kivalta, mutta hänen kätensä hieman hikeentyvät, sillä Kerttua jännittää uuden kaverin kanssa olo. Sampo huomaa Kertun jännityksen ja sanoo myös voivansa tulla mukaan hiekkalinnan tekoon lasten kanssa. Pian heillä kohoaa jo upea moni kerroksinen hiekkalinna.

Kerttu huomasi äidin olevan oikeassa, sillä häntä ei jännittänyt enää yhtään päiväkodissa olo ja hän vietti mukavan ensimmäisen päiväkotipäivän.

Värityskuva jännitys

Erja Luukkonen

Onnellisuus

1. Lue lapsille satu onnellisuuden tunteesta.
  2. Harjoitus. Laita musiikki soimaan esim. Mozartin Piano sonata in G major. Lapset saavat liikkua tilassa huivien kanssa musiikin tuoman tunteen mukaan ja kuvaavat liikkeen avulla sitä tunnetta, mitä he musiikin kautta tuntevat. Esimerkki kappale on rauhallista ja iloista. Pysäytä musiikki noin kahden minuutin kohdalla.
  3. Näytä lapsille värityskuva. Keskustele lasten kanssa mitä värityskuvassa on.
Esimerkki kysymyksiä: ketä kuvassa esiintyvät hahmot ovat, minkälainen tunne hahmoilla on ja miten tunteen voi tunnistaa.
  4. Jaa lapsille värityskuvat ja tämän jälkeen he saavat alkaa värittämään niitä.
  5. Lopetukseksi toivotetaan kaikille tunnetuokion osallistujille onnellisen loppupäivän toivotus. Asettukaa riviin seisomaan peukut pystyssä. Yksi lapsi kerrallaan lähtee liikkumaan, niin että pysähtyy jokaisen rivissä olevan kohdalle ja he laittavat peukut vastakkain. Tämän jälkeen lapsi siirtyy aina seuraavan kohdalle rivissä. Kun hän on laittanut jokaisen rivissä olevan tunnetuokion osallistujan kanssa peukut yhteen, hän poistuu tilasta. Tämän jälkeen on seuraavan rivissä olevan lapsen vuoro.
- **Tavoitteet:** Sadun ja värityskuvan kautta tunteen tuominen esille. Tunteen kokeminen yhdessä toiminnan kautta ja tunnetuokion loppettaminen säilyttäen lapsilla turvallisen tunteen
  - **Tarvikkeet:** satu, värityskuvat, värikynät, huiveja ja musiikkia.

Satu onnellisuuden tunteesta

Kerttu on sopeutunut hienosti Hulina Vilinän päiväkotiin ja hän on saanut itselleen hyvän ystävän nimeltään Tiiu. Päiväkodissa lapset saavat valita vuorotellen itselleen mieluisan leikin leikkitalulta. Sampo on laittanut leikkitalulle valmiiksi erilaisia leikkejä, joista lapset saavat valita vuorotellen heille mieluisan leikin. Leikkitalulla on tänään vaihtoehtoina lego leikki, kotileikki, sadut ja värityskuvat, sekä autoleikki. Tänään on Kertun ja Tiiun vuoro valita ensimmäisenä mieluisin leikki leikkitalusta. Sampo sanoi heille rauhallisella ja lempeällä äänellään:

”Kerttu ja Tiiu pyytäisin teitä tulemaan valitsemaan ensimmäisenä leikin itsellenne täältä leikkitalusta.”

Kerttu ja Tiiu ovat todella onnellisia siitä, että he saavat valita leikin ensimmäisenä. Sampo huomaa heidän hymyilevän, nauravan ja hihkuvan onnesta.

”Kiitos Sampo! Tule Tiiu valitaan yhdessä leikki.” Kerttu sanoo silmät säihkyen ilosta. Kerttu ja Tiiu menevät yhdessä käsi kädessä naureskellen taululle ja valitsevat leikkiseen kotileikin. He olivat todella onnellisia saadessaan leikkiä yhdessä lempi leikkiään. Kerttu oli kotileikissä isosisko ja Tiiu äiti. He leikkivät yhdessä iloiten kotileikkiä leikkiturkkauksessa.

Värityskuva onnellisuus

ERJA LUUKKONEN

Pelko

1. Lue lapsille satu pelko tunteesta.

2. Keskustelkaa lasten kanssa pelko tunteesta.

Esimerkki kysymyksiä: Mitä pelkää? Miltä pelko tuntuu? Mikä auttaa pääsemään pelkotilasta pois?

Keskustelussa olisi hyvä käydä ilmi aikuisen tuoma turva pelon hetkellä.

3. Harjoitus. Jaa jokaiselle lapselle sulka. Menkää seisomaan rinkiin. Aikuisen laskee kolmeen ja kaikki puhaltavat yhtä aikaa sulan. Laskeutuva sulka kuvastaa pelkotilaa, joka pikkuhiljaa häviää, kun sen on käsitelty turvallisen aikuisen kanssa.

4. Näytä lapsille värityskuva. Keskustele lasten kanssa mitä värityskuvassa on.

Esimerkki kysymyksiä: ketä kuvassa esiintyvät hahmot ovat, minkälainen tunne hahmoilla on ja miten tunteen voi tunnistaa.

5. Jaa lapsille värityskuvat ja tämän jälkeen he saavat alkaa värittämään niitä.

6. Tunnetuokio päätetään yhteiseen turvalliseen ja lämpimään ryhmähalaukseen.

- **Tavoitteet:** Sadun ja värityskuvan kautta tunteen tuominen esille. Tunteen kokeminen yhdessä toiminnan kautta ja siitä turvallisesti poistuen. Keskustelun kautta pohtia ratkaisuja pelkotilaan.
- **Tarvikkeet:** Satu, värityskuvat, värikynät ja sulkia.

Satu pelko tunteesta

Tänään Hulina Vilinä viskareilla on leikkipäivä. He kaikki ovat saaneet tuoda kotoa mukanaan itselleen mieluisan lelun päiväkotiin. Kerttu ja Tiiu ovat molemmat tuoneet satumalta nuken lelupäivänä. He pitävät leikkiä hyvin paljon kahdestaan. He tykkäävät erityisen paljon leikkiä kotileikkiä yhdessä. Tällä kertaa he valitsivat nukkeleikin yhteiseksi leikikseen, sillä molemmilla oli omat nuket mukana. He leikkivät yhdessä iloisina ja naureskellen nukeilla jonkin aikaa, kunnes Sampo huomaa, että Kerttu kyllästyy leikkiin, sillä hän vain istuu tuolilla eikä liikahtakaan, kun Tiiu yrittää saada Kerttua harjaamaan nuken hiuksia ja antamaan tälle ruokaa. Kerttu katselee, kun toiset lapset leikkivät leegoilla. Kerttu haluaisi mennä myös rakentamaan leegoja, mutta hän ei uskalla. ”Kerttu, haluaisitko sinä mennä Niilon ja Ellan kanssa rakentamaan legoja?” Sampo kysyy.

”En minä nyt.” Kerttu vastasi hyvin vaimeasti maata katsoen.

Sampo ymmärsi, ettei Kerttu halua vaihtaa leikkiä, sillä hän pelkää, että hän jää ilman leikkikaveria. Sillä Niilo ja Ella olivat hyvin uppoutuneita lego leikkiin ja Kerttu ajatteli, ettei he haluaisi häntä varmaan mukaan, jolloin jäisi ilman leikkikaveria. Sampo ajatteli, että jos he menisivät Kertun kanssa yhdessä lego leikkiin mukaan, tulisi Kertulle turvallinen tunne aloittaa leikki, eikä hänen tarvitsisi pelätä, että hän jää leikkimään yksin.

”Tulisitko sinä Kerttu minun kanssani Niilon ja Ellan viereen rakentamaan näillä legoilla, jos tekisimme näistä yhdessä upean ja suuren torin.” Sampo sanoi Kertulle. Kerttu nosti katseen maasta.

”Kyllä Sampo, tulisin mielelläni auttamaan sinua.” Kerttu vastasi Sampolle leveästi suupielet hymyillen ja silmät suurena loistaen.

”Hienoa.” Sampo sanoi.

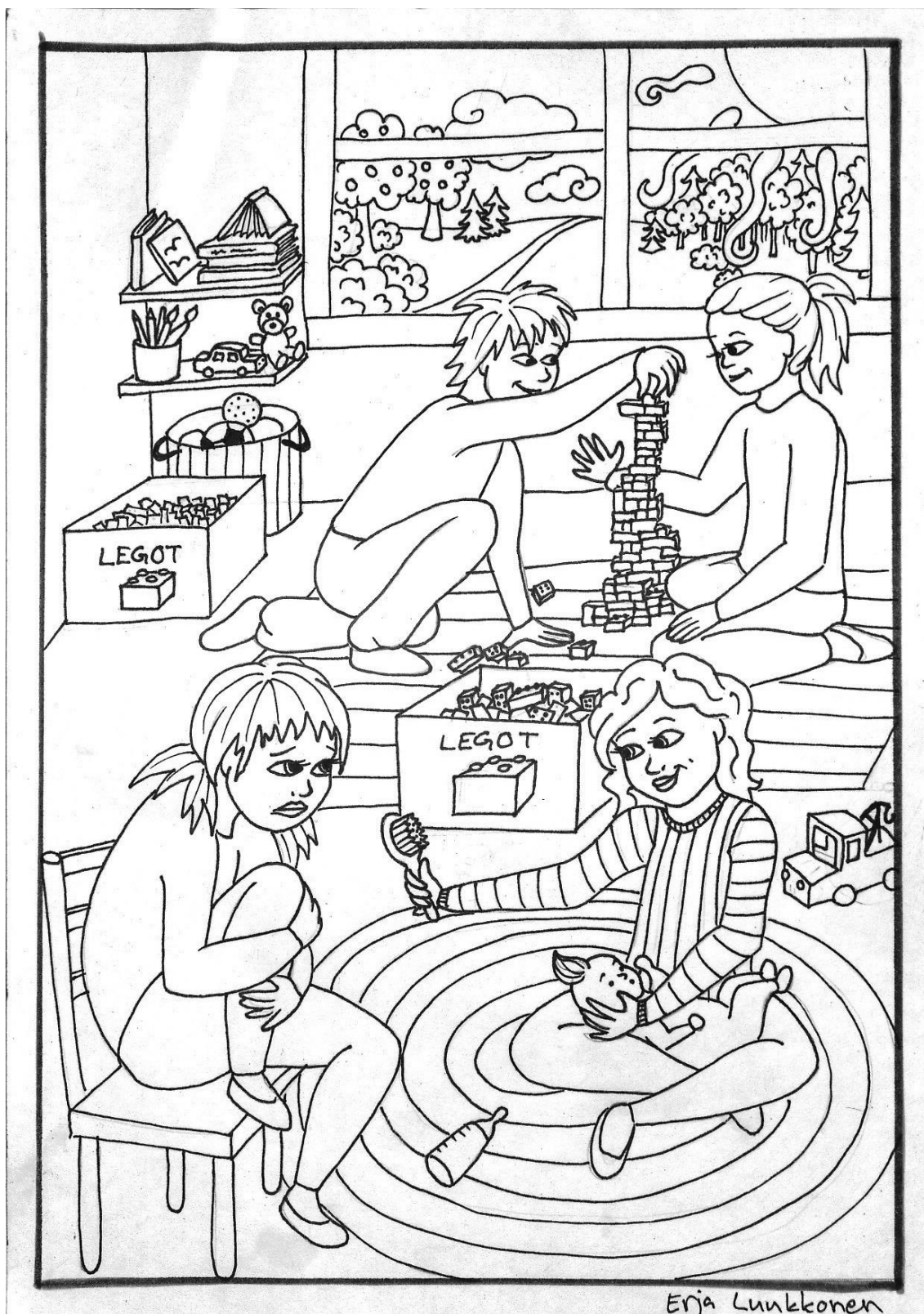
Sampo ja Kerttu menivät Niilon ja Ellan viereen ja alkoivat yhdessä touhuten rakentamaan lego tornia. Sillä aikaa Tiiu jatkoi nukkeleikkiä itsekseen laulellen ja hymyillen. Niilo ja Ella käänsivät katseet Kerttuun ja Sampoon ja hämmästelivät näiden upeaa tornia, joka oli valmistumassa.

”Saisimmeko mekin rakentaa tornia teidän kanssanne?” Kysyivät Niilo ja Ella. Sampo naurahti onnesta.

”Tottakai, hieno idea! Minä tuon teille lisää legoja ja voitte kolmistaan rakentaa suurimman tornin aikoihin, yhdessä tekemällä saatte tehtyä siitä vielä isomman.” Sampo vastasi.

Sampo toi lapsille lisää legoja ja he jäivät nauraen ja hämmästellään rakentamaan suurta tornia kaikki yhdessä.

Värityskuva pelko

Pettymys

1. Lue lapsille satu pettymys tunteesta.

2. Näytä lapsille värityskuva. Keskustele lasten kanssa mitä värityskuvassa on.

Esimerkki kysymyksiä: ketä kuvassa esiintyvät hahmot ovat, minkälainen tunne hahmoilla on ja miten tunteen voi tunnistaa.

3. Jaa lapsille värityskuvat ja tämän jälkeen he saavat alkaa värittämään niitä.

4. Jaa kaikille yksi hierontapallo. Lapset asettuvat istumaan lattialle jonnossa, niin että jokainen katsoo edessä olevan selkää. Lapset alkavat hieromaan hellästi edessä istuvan selkää. Tehkää tätä hetki ja tämän jälkeen jonon ensimmäinen siirtyy viimeiseksi.

- **Tavoitteet:** Sadun ja värityskuvan kautta tunteen tuominen esille. sekä harjoituksen kautta oppia tuntemaan pettymys tunnetta.
- **Tarvikkeet:** Satu, värityskuvat, värikynät ja hierontapallot

Satu pettymyksen tunteesta

Hulina Vilinän viskari ryhmän lapset ja aikuiset ovat kokoontuneet aamupiiriin. Aamupiirissä he katsoivat yhdessä mikä viikonpäivä ja mikä päivämäärä on tänään, sekä mitä kuukautta he elävät. Kun he olivat nämä asiat käyneet läpi, tumma hiuksinen Katja aikuinen sanoo kaikille.

”Tänään meillä on pelipäivä. Tulen jakamaan teidät lapset pienryhmiin ja tämän jälkeen saatte valita oman pienryhmän kanssa mitä peliä haluatte pelata pöydillä esillä olleista peleistä.

Lisäksi Katja muistutti, että pelejä vaihdetaan.

Kertun kanssa samaan pienryhmään tuli Ella ja Niilo. He valitsivat pöydällä esillä olevan eläin aiheisen muistipelin.

”Mulla on tosi hyvä muisti ja aina kun me kotona pelataan äidin ja isän kanssa muistipeliä niin minä voitan”, Ella sanoi.

Kolmikko, Kerttu, Ella ja Niilo alkoivat pelata muistipeliä. Niilolla oli Kertun mielestä hyvää tuuria pelissä, sillä Niilo sai monta paria peräkkäin, vaikka Niilo väitti tuurin sijaan sitä hyväksi muistiksi. Kerttukiin sai muistipeliä pelattaessa ihanan pupu parin, sekä kissan pentu parin. Puolestaan Ella on pettynyt, kun hän ei ole löytänyt yhtään paria vielä. Ellalla tulee kyynel silmäkulmaan ja hän ilmoittaa lopettavansa muistipelin pelaamisen kesken kaiken. Viskari ryhmän Katja aikuinen kuuli tämän.

”Ella muistathan, ettet aina voi olla pelissä johdossa. Peliä ei lopeteta kesken, sillä se ei ole kohteliasta pelikavereita kohtaan” Sanoi Katja hellällä äänellään.

Ella nojaa pöytään kyynäpäällä ja hänen suupielensä ovat alaspäin, sekä katse pöytään päin. Ella kuitenkin jatkoi peliä, vaikka olisi halunnut lopettaa sen äskettäin kesken.

Pian Ella sai myös ensimmäisen parin muistipelissä. Ellan kääntämässä parin kuvassa oli peurat.

Lapset jatkoivat pelin loppuun ja he kaikki löysivät lisää pareja. Kuitenkin yksi heistä oli selvästi löytänyt enemmän pareja kuin muut ja hän on muistipelin voittaja. Kertulla oli kolme paria, Niilolla oli kahdeksan paria ja Ellalla viisi paria, joten Niilo oli pelin voittaja. Ellaa harmittaa, kun hän tuli toiseksi, eikä voittanut muistipeliä. Ellan teki mieli heittää siivoamisen sijaan kaikki muistipelin palat lattialle. Kerttu kuitenkin lohduttaa pettynyttä Ellaa.

”Sinä voit Ella voittoa ehkä seuraavan pelin, sillä sitä ei ikinä tiedä miten pelissä käy ennen kuin sen pelaa loppuun asti. Niin kuin äsken olit pelissä häviöllä, mutta tulitkin toiseksi.”

Kerttu lisäsi vielä, ettei aina tarvitse voittoa ja silti pelistä voi jäädä hyvä mieli.

Värityskuva pettymys

Eija Luukkonen

Ilo

1. Lue lapsille satu ilon tunteesta.

2. Harjoitus. Jokainen lapsi saa vuorollaan olla pantomiimi ja esittää mistä tulee iloiseksi. Muut tunnetuokion osallistujat yrittävät arvata mitä pantomiimi esittää.

Esimerkiksi: baletin tanssiminen tai jäätelön syöminen.

3. Näytä lapsille värityskuva. Keskustele lasten kanssa mitä värityskuvassa on.

Esimerkki kysymyksiä: ketä kuvassa esiintyvät hahmot ovat, minkälainen tunne hahmoilla on ja miten tunteen voi tunnistaa.

4. Jaa lapsille värityskuvat ja tämän jälkeen he saavat alkaa värittämään niitä.

- **Tavoitteet:** Sadun ja värityskuvan kautta tunteen tuominen esille, sekä harjoituksen kautta ilon tunteen ilmaiseminen.
- **Tarvikkeet:** Satu, värityskuvat ja värikynät

Satu ilon tunteesta

Kertulla on tänään päiväkodissa erityinen päivä, sillä hänellä on syntymäpäivä. Kerttu täyttää kuusi vuotta. Kerttu on hyvin innoissaan syntymäpäivästään. Hän on valinnut aamulla kotoaan lähdettyä ylleen vaaleanpunaisen kimaltelevan tyllihameen syntymäpäivänsä kunniaksi. Kertun saapuessa päiväkotiin kaikki ihastelivat Kertun upeaa kimaltelevaa vaaleanpunaista tyllihameetta.

Päiväkodissa oli aamupiirin aika. Sampo istui lasten edessä ja pyysi myös Kerttua tulemaan istumaan hänen viereensä muiden lasten eteen, sillä oli Kertun syntymäpäivä. Kerttu nousi tomerasti ylös ja käveli reippaasti hymy korvissa Sampon viereen. Kerttu oli erittäin iloinen siitä, että hän pääsi kaikkien eteen istumaan. Sampo pyysi kuuluvalla äänellä lapsia nousemaan ylös ja he lauloivat yhdessä Kertulle syntymäpäivä onnittelu laulun. Kertulla oli poskissa syvät hymykuopat, sillä hän oli hymyillyt niin kovasti ollessaan iloinen kaikesta saamastaan huomiosta. Sampo ojensi Kertulle kirjekuoren, jonka Kerttu sai avata.

”Kerttu, tässä sinulle meiltä kaikilta pieni muistaminen syntymäpäiväsi kunniaksi.”

Sampo sanoi. Kerttu avasi kirjekuoren jännittäen mitä sen sisällä olisi.

”Näytä meillekin Kerttu, mitä siellä on.” muut lapset hihkuivat jännittyneinä ilosta.

Kerttu avasi kirjekuoren hymy korvissa innostuneena ja sisältä löytyi prinsessa kuvalla varustettu syntymäpäiväkortti. Kortin kuvan prinsessalla oli aivan samanlainen kimalteleva tyllihame kuin Kertullakin. Kerttu näytti kortin ylpeänä ja ihastuneena kaikille lapsille.

”Kiitos, tämä on ihana” sanoi Kerttu hymyillen.

Sampo huomasi, että Kerttu oli erittäin iloinen saamastaan huomiosta ja kortista. Aamupiirin loputtua Kerttu vei korttinsa naulakkoon talteen, jotta hän muistaisi ottaa sen mukaansa, kun lähtee kotiin päiväkodista.

Värityskuva ilo

ERJA LUUKKONEN

Viha

1. Lue lapsille satu vihaisesta tunteesta.

2. Harjoitus. Hengitysharjoitus. Aikuinen laskee rauhallisesti yhdestä kymmeneen. Lapset ja aikuinen hengittävät jokaisen numeron kohdalla syvän sisään- ja uloshengityksen. Harjoitus tehdään ensin silmät auki, jonka jälkeen se toistetaan silmät kiinni. Tarkoituksena on keskittyä kuuntelemaan hiljaa omaa hengitystä. Lasten kanssa voi miettiä, voisiko hengitysharjoitusta käyttää silloin kun suututtaa.

3. Näytä lapsille värityskuva. Keskustele lasten kanssa mitä värityskuvassa on.

Esimerkki kysymyksiä: ketä kuvassa esittää pantomiimia, minkälaisia tunteita hahmoilla on ja miten tunteen voi tunnistaa.

4. Jaa lapsille värityskuvat ja tämän jälkeen he saavat alkaa värittämään niitä.

- **Tavoitteet:** Sadun ja värityskuvan kautta tunteen tuominen esille, sekä lasten kanssa tutustuminen vihan tunteen käsittelyn keinoon harjoituksen kautta.
- **Tarvikkeet:** Satu, värityskuvat ja värikynät

Satu vihaisesta tunteesta

Tänään oli Hulina Vilinän viskariryhmällä jumppapäivä. Katja vihelsi pilliin ja kutsui kaikki lapset seisomaan hänen eteensä riviin.

”Meillä on vielä pieni hetki aikaa jäljellä, joten nyt voitte ehdottaa leikkejä mitä haluaisitte vielä leikkiä?” Katja sanoi.

Monella viskari ryhmän lapsella oli käsi pystyssä pyytäen puheen vuoroa. Ella sai puheen vuoron.

”Voisimmeko leikkiä pantomiimia, jossa arvuutellaan harrastuksia.”

”Hieno idea Ella. Tämä onnistuu kyllä.” Katja vastasi hymyillen.

Sampon tehtävänä oli keksiä aina harrastus, jota tulitisiin arvuuttelemaan. Ensimmäiseksi sai Niilo tulla pantomiimiksi. Sampo oli keksinyt Niilolle harrastukseksi jalkapallon. Sampo kuiskasi keksimän jalkapallo harrastuksen Niilon korvaan, niin ettei muut lapset kuulut sitä. Niilo alkoi esittää muun ryhmän ja Katjan edessä jalkapalloilijaa. Hän juoksi ja leikki potkivan mielikuvitus palloa. Silloin liron käsi nousi ja hän sai luvan kertoa, mikä harrastus on kyseessä.

”Jalkapallo” liro sanoi.

”Kyllä se oli jalkapallo, liro haluaisitko sinä tulla seuraavaksi pantomiimiksi” Sampo kysyi.

liro nyökkäsi myöntämisen merkiksi ja laittoi korvan lähelle Sampon suuta, jotta hän kuulee minkä harrastuksen Sampo kuiskaa hänen korvaan. lirolla oli tiedossa harrastus, jota hän alkoi esittämään. liro hyppi muiden lasten edessä kauniita hyppelyitä, sekä nosti kätensä sivulle ja yritti tehdä piruettia, kunnes kaatui maahan. Silloin muut viskariryhmän lapset alkoivat nauramaan kovaa ääneen ja naurun seasta kuului lasten huuhtavan balettianssija.

liro nousi maasta ylös ja hänen naamansa muuttui punaiseksi noloudesta, sekä samanaikaisesti raivosta. liroa suorastaan vihastutti muiden lasten nauru ja hänen kätensä meni aivan suoriksi lattiaa kohti nyrkissä. liro juoksi äkkiä omalle paikalle takaisin riviin, sillä ei halunnut olla nauravien lasten edessä. Juostessaan liro samalla löi Kerttua, sillä häntä ärsytti niin kovasti, kun Kerttakin nauroi hänelle.

”Nyt riittää!” Sanoi Katja napakalla äänellä. Lapset hiljenivät. Katja kertoi lapsille.

”Jos joku kaatuu tai käy jokin vahinko niin ei silloin ole kivan kaverin käytöstä alkaa nauramaan. Puolestaan pitää mennä kysymään sattuiko.” Katja sanoi naama vakavana. Lapset pyysivät yhteen ääneen lirolta anteeksi Katja aikuisen kehottamana. Katja oli hyvin pettynyt nauravien lasten käytökseen. Myöskään liron käytöksestä Katja ei tykännyt.

Muut lapset saivat lähteä Sampon johdolla vaihtamaan jumppavaatteita pois, sen sijaan Katja pyysi liroa ja Kerttua vielä jäämään jumppasaliin.

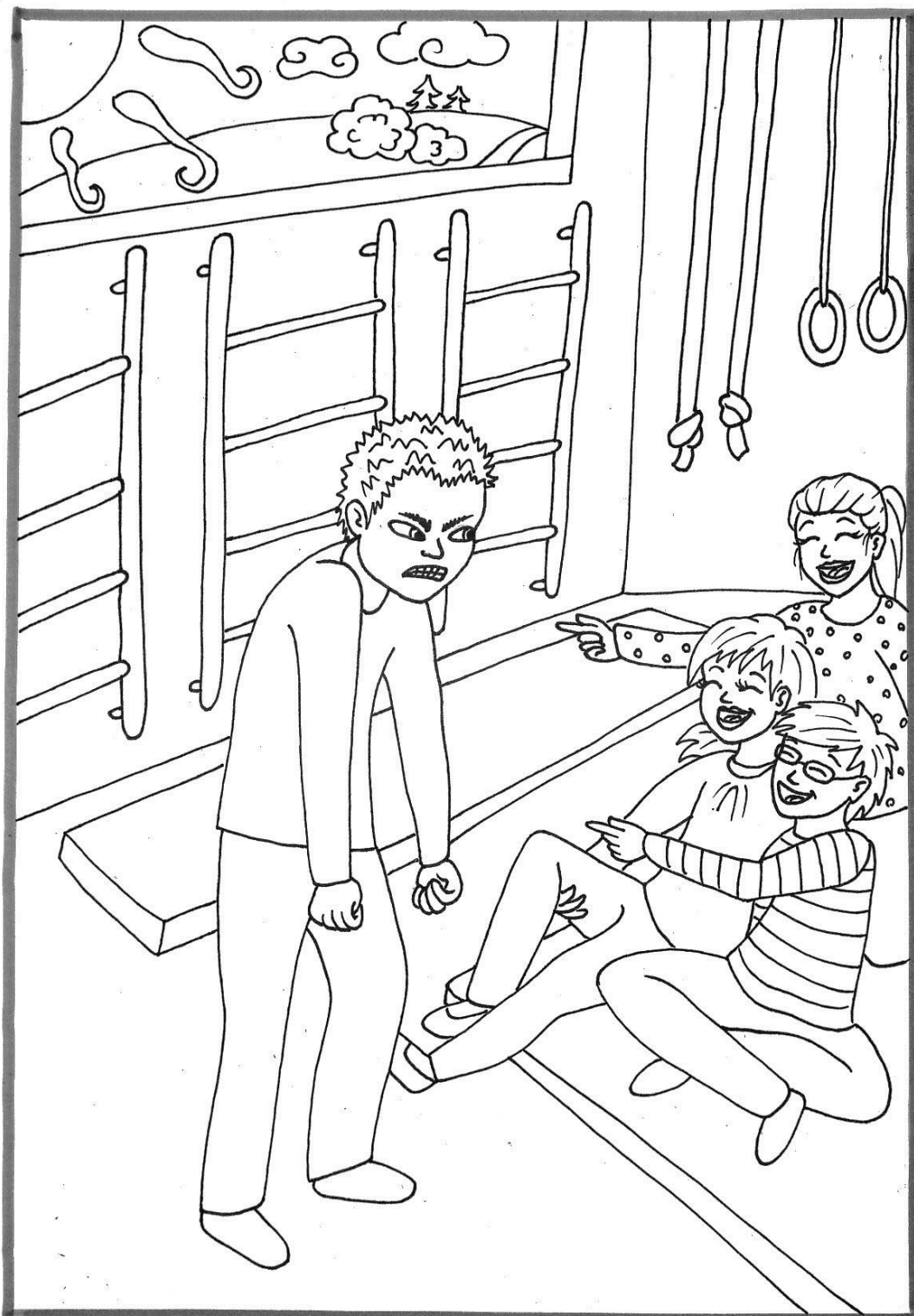
”liro miksi sinä löit Kerttua” kysyi Katja. liro puolustautui vastaukseksi.

”Koska Kerttu nauroi ja mä tulinkin siitä vihaiseksi”. liro vastasi.

”liro saat tulla vihaiseksi, mutta ikinä ei saa satuttaa toista. Olisit liro voinut sanoa, että lopettakaa nauru.” Katja sanoi jämäkällä äänellä.

Katja muistutti, että asiat pitää aina selvittää puheella. liro pyysi anteeksi Kertulta lyömistä ja tämän jälkeen he saivat mennä vaihtamaan myös jumppavaatteet pois, kun Katja jäi sammuttamaan vielä jumppasalin valoja.

Värityskuva viha

Erja Luukkonen

Suru

1. Lue lapsille satu surullisesta tunteesta.
  2. Näytä lapsille värityskuva. Keskustele lasten kanssa mitä värityskuvassa on.
Esimerkiksi kysymyksiä: ketä kuvassa esiintyvä hahmo on, minkälainen tunne hahmolla on ja miten tunteen voi tunnistaa.
  3. Jaa lapsille värityskuvat ja tämän jälkeen he saavat alkaa värittämään niitä.
  4. Harjoitus. Jokainen ottaa leikkivarjosta kiinni. Nostakaa leikkivarjo ilmaan. Varjon ollessa ilmassa, kaikki menevät varjon alle ja vetävät nopeasti varjon alas niin, että kaikki jäävät varjon alle. Harjoituksen voi toistaa. Kasvattaja voi kertoa varjon alla olemisen kuvaavan lämpöä ja turvaa samalla tavalla, kun ikävän tunnetilan on kertonut jollekin henkilölle, niin olo helpottuu ja tulee turvallinen olo. Lapset poistuvat varjon alta yksi kerrallaan.
- **Tavoitteet:** Sadun ja värityskuvan kautta tunteen tuominen esille, sekä turvallinen lopetus raskaan tunnetuokion lopettamiseksi.
  - **Tarvikkeet:** Satu, värityskuvat, värikynät, leikkivarjo

Satu suru tunteesta.

Lasten päivä päiväkodissa on lähenemässä loppuaan. Kaikki lapset ovat pukeneet ulkovaatteet päälle ja leikkivät pihalla vesisateessa odottaen vanhempiensa saapumista hakemaan heitä päiväkodista. Ulkona on kosteaa ja vettä on satanut koko päivän. Kerttu ja Tiiu ovat ainoat jäljellä olevat lapset päiväkodin pihalla jotka odottavat vanhempiaan. Tiiun äiti saapuu hakemaan Tiiun päiväkodista. Tiiu haluaa Kerttua ja sanoo hänelle heippa.

”Kerttu, hetki enää ja pian sinunkin äitisi tulee hakemaan sinut kotiin.” Tiiun äiti Maarit sanoi Kertulle ja vilkuttaa tälle lähtiessään Tiiun kanssa käsikädessä päiväkodin pu- naisesta narisevasta portista kotiin.

Kerttu jää päiväkodin aidan viereen istumaan kuravaatteet päällä ja märkinä odottamaan koska hänen äitinsä tulee hakemaan hänet kotiin. Kertulla on paha mieli, sillä hänestä tuntuu, että hän on aina viimeinen, jota haetaan päiväkodista. Tiiun äiti sanoi, että enää pieni hetki, mutta Kertusta tuntuu, että aika matelee eikä äiti ollenkaan tule. Sateen vuoksi Kertun sukat ovat kastuneet, sillä kengät eivät enää pitäneet sadetta. Viskari ryhmän aikuinen Katja huomaa, että Kerttu näyttää alakuloiselta ja surulliselta. ”Kerttu, tulisitko kanssani päiväkodin eteiseen sisälle. Voisimme lukea yhdessä satua äitiäsi odotellessa.” Katja sanoi Kertulle.

Kerttu nosti katseen maasta ja suorastaan huusi ilosta Katjalle.

”Kyllä Katja, mielelläni. Sukkani on märät ja haluan ne pois.”

Katja ja Kerttu menivät yhdessä päiväkodin eteiseen ja laittoivat Kertun märät sukat kuivumaan. Kerttu avasi itse sadetakin vetoketjun, otti pipon sekä hanskat pois. Tämän jälkeen Kerttu haki satukirjan. Katja ja Kerttu istuivat eteisen penkille vierekkäin lukemaan satua. Sadun luettuaan Kerttu sai toimia Katjan apulaisena ja järjestää kaikkien lasten kumisaappaat hienoon järjestykseen eteisessä. Kerttu oli todella onnellinen ja iloinen, että sai toimia Katjan apulaisena ja sain näin tärkeän tehtävän itselleen. Yhtäkkiä aika menikin hurjan nopeasti ja Kerttu huomasi hänen äidin jo astelevan portista päiväkodille ja koputti päiväkodin oveen. Kerttu juoksi avaamaan ovea äidilleen iloisena ja innostuneena.

”Äiti, äiti.” Kerttu huusi.

”Minä sain toimia apurina Katjalle, se oli hyvin tärkeä tehtävä.” Kerttu sanoo innostuneena. Kertun äiti Marja naurahtaa ja hymyilee lempeästi Kertulle ja Katjalle.

”Niinkö, sehän kuulostaa oikein ihanalta. Olet ollut varmasti suureksi avuksi tänään.” Kertun äiti sanoo.

Kerttu puki ulkovaatteet päälle ja laittoi varavaatteina olleet kuivat sukat jalkaansa. Hän kätteli Katjaa niin kuin heidän ryhmässä aina tehdään kotiin lähtiessä ja lisäksi halasi Katjaa oikein kovasti puristaen ja vilkutti vielä ovelta. Kerttu ei ollut enää surullinen ja hänen päivänsä päättyi mukavasti.

Värityskuva suru

Erja Luukkonen

Kaveruus ja empatia

1. Lue lapsille satu kaveruus ja empatia tunteesta.

2. Harjoitus. Jaa lapset pareihin. Toinen lapsista menee kaverin selän taakse ja ottaa häntä olkapäistä kiinni. Edessä olevalla lapsella on silmät kiinni ja takana oleva lapsi lähtee ohjaamaan kävellen lasta tilassa. Tämä harjoitus tehdään uudestaan jossa lapset vaihtavat paikkoja.

3. Näytä lapsille värityskuva. Keskustele lasten kanssa mitä värityskuvassa on.

Esimerkiksi kysymyksiä: ketä kuvassa on esiintyvät hahmot ovat, minkälainen Niilon tunne on ja miten Kerttu on avuksi?

4. Jaa lapsille värityskuvat ja tämän jälkeen he saavat alkaa värittämään niitä.

- **Tavoitteet:** Kaveruus ja empatia teemojen käsittely, sekä harjoitella luottamaan kaveriin.
- **Tarvikkeet:** Satu, värityskuvat, värikynät

Satu kaveruus ja empatia tunteesta

Oli aamupäivä ja kello tuli yksitoista, se tarkoittaa ruokailun aikaa Hulina Vilinän päiväkodissa. Sampo oli hakenut päiväkodin keittiöstä nitisevän ruokakärryn ja pyysi lapsia jo hiljentymään. Viskari ryhmä hiljeni. Samanaikaisesti kun Katja jakoi leipäkoreja pöydään, kertoi Sampo ruuaksi olevan hernekeittoa, jonka päälle saa sinappia halutessaan. Viskariryhmän lapset saavat itse ottaa ruuan ja kantaa sen omalle paikalleen.

Ellan pöytä sai ensimmäiseksi mennä hakemaan ruokaa. Kertun vatsa jo murisi nälästä, joten hän toivoi pian heidän pöydän myös saavan hakea ruokaa. Sillä aikaa, kun muiden pöytien lapset odottivat ruuan haku vuoroa, he voitelivat jo leivät valmiiksi ja kaatoivat laseihin juotavan.

Seuraavaksi tuli Kertun pöydän vuoro hakea ruokaa. Niilo oli Kertun edessä ruoka jonnossa ja hän otti hernekeittoa lautasen reunoihin asti. Niilo lähti kävelemään omalle paikalleen, mutta vahingossa lautanen tippui häneltä lattialle ja Niilo purskahti itkuun. Kerttu meni lohduttamaan Niiloa silittämällä häntä selkään.

”Vahinkoja sattuu”. Kerttu sanoi lohduttavalla Niilolle.

Kerttu kävi hakemassa paperia jolla Niilo voi pyyhkiä paidastaan läiskyneen hernekeiton pois ja Katja siivosi lattialla olevan hernekeiton pois. Pian Niilo lakkasi jo itkemästä. Kerttu nosti tippuneen lautasen, joka oli säilynyt ehjänä ja laittoi sen ruokakärryn alosaan, johon likaiset astiat kuuluivat.

” Niilo tule hakemaan vain uudelleen ruokaa.” Sampo sanoi.

Sampo kehui vielä Kertun toimintaa. ”On mukavaa, kun on ystäviä jotka auttavat.” Sampo sanoi.

”Kaveruus on pieniä mukavia tekoja, joita voimme kaikki harjoitella.” Katja lisäsi. Niilo hymyili katsoen Kerttua kiitokseksi ja lapset söivät hyvällä ruokahalulla.

Värityskuva kaveruus ja empatia

Erja Luukkonen

Lähteet

Isokorpi, T. 2004. Tunneoppia parempaan vuorovaikutukseen. Juva: WS Bookwell Oy

Kemppinen, P. 2000. Lasten ja nuorten tunne-elämän häiriöt. Vantaa: Kustannusvalmennus P. & K. Oy.

Marjamäki, E. Kosonen, S. Törrönen, S. & Hannukkala, M. 2015. Lapsen mieli - Mielen-terveystaitoja varhaiskasvatukseen ja neuvolaan. 2. painos. Helsinki: Suomen Mielen-terveysseura

Nurmi, P. 2013. Lapsen ja nuoren viha. Helsinki: PS-kustannus

Peltonen, A. & Kullberg-Piilola, T. 2005. Tunnemuksu. Saarijärvi: Saarijärven Offset

Reeve, J. 2009. Understanding motivation and emotion. Fifth Edition